ספר זכריה

עם פירוש רבי דוד קמחי מוגה עם רב העיון על ידי פרנקישקוש ווטבלוש
איש נוגרי המלמד במצות המלך פרנקישקוש יר״ה לבני עמו דעת
לשון הקדש ונדפס בבית רוברטוס סטפנוס יצ״ו בחדש
אדר בשנת ק׳ק׳ק׳ לפ״ק פה פאריש העיר
הגדולה והאם בצרפת:

Zacharias cum commentariis R. Dauid Kimhi, à Francisco Vatablo, Hebraicarum literarum professore Regio, summa cura & diligentia recognitis.

PARISIIS.
Ex officina Roberti Stephani, typographi Regii.
M. D. XL.

עמי עשו

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־
בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ קָצַף יְהוָה
עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף׃

בחדש השמיני בשנת שתי' לדריוש הי' דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא לאמר. הנביא שב אל זכריה · ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה · גם מצאנו במדרש עדוא הנביא : לאמר· לישראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליהם · אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על האבות והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיה' · והם היו מתעצלי' בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי · ועוד היו בידיהם מעשי' רעים כמו שכתוב בספר עזרא :

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ
אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת׃

ואמרת · מבואר הוא :

אַל־תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ אֲלֵיהֶם
הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם
הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃

אל תהיו · מבואר הוא :

אֲבֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ׃
אַךְ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים
הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר
זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ

וּבְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃

אבותיכם איה הם. הלא אף הם כי מתו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם: והנביאים הלעולם יחיו. והנביאים שהיו מוכיחים אותם היוכלו לחיות לעולם ולהוכיחם. כבר הוכיחום ולא שמעו אך הם שהכל הגיע אליהם כמו שאמרו להם זהו שאמר אך דברי וחקי וגו'. ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם ולעצמכם חזרו והודו לו שנא' אך דברי וחקי וגו': אך דברי וחקי. כל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר וגלו הנשארי': הלא השיגו. שהשיגו אבותיכם ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם. וגם עמם. שבו והתודו בעת החרבן זהו שאמר וישובו ויאמרו:

בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃

ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט. שמות החדשים כמו שכתוב במגלת אסתר ובזה הספר לא ידענו אם הם לשון ארמי כי לא מצאנו אותם באחד ספרי הקדש: היה דבר ה' אל זכריה. בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך:

רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃

ראיתי הלילה. מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה. לפיכך לא באר את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם. ואמר ראיתי הלילה. כמראות הלילה ראיתי זאת המראה. שראיתי איש רוכב על סוס אדום. ומצאנו בדברי רז"ל פירוש הפסוק כך. ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו ללילה. והנה איש רוכב על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם. כיון שנסתכל בחנ' מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה. ואין ההדסים

ההדסים אלא עריקים. וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה · ואין מצולה אסתר ב'
אלא בבל · שנאמר האומר לצולה חרבי · מיר אחורין נעשו שרוקים ואדומים ישעיה מ"ד
לבנים. שנאמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים · ואחרי זה נעש
במראה מה שיוכל לפרש : איש · הוא מלאך ה' · כמו והאיש גבריאל · וכן דניאל ט'
אמר בסוף הענין ויענו את מלאך ה' העומד בין ההדסים · ושראה אותו
רוכב על סוס מורה למהירות שליחותו · וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר
שנאמרו לטעם : וכתב אחז"ל כי סוס אדום רמז לנבוכד נצר שנקרא רישא די דניאל ב'
דהבא · והזהב הוא אדום · כי נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו חלום נ"נ
ומראות דניאל · ואעפ"י שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמו
שכתוב אלה רמז הוא לארבע מלכיות. ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים
בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם וכאמצעותם · ושליחותו היתה לעקור
מלכות בבל · ואעפ"י שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו
המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידות · ובזמן מלכות
פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש : והוא עומד בין
ההדסים אשר במצולה · הם ישראל · והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי
שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מעשים ר"ל שמר ביניהם לעדים
ולהועילם מהגלות : במצולה · היא בבל : ואחריו סוסים אדומים
שרוקים ולבנים · שרוקים מין צבע שלא נתברר אצלינו מה הוא · ויש
אומרים שהיו שרוקים במסרק ואין לו טעם · והנה שרוקים במראה הזאת
במקום שחורים הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות · ואת
שרוקים במראה הזאת סתמן · ופרשן אחרת ופרשן · ואלה הסוסים מן
הדומה לא היה עליהם רוכב · וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים
לפיכך ראה אותו רוכב : ואחריו סוסים אדומים · אם נעש סוס אדום
על נבוכד נצר נעשו סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו · והנה הם כנגד
המרכבה הראשונה : שרוקים ולבנים · כאלו אמר ואחריהם שרוקים
ואחריהם לבנים. והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת
המראה בעבור שהיתה רחוקה אעפ"י שראה אותה במראות האחרות :

וָאֹמַר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ
הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה׃ וַיַּעַן
הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין־הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר
שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־מַלְאַךְ
יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ
בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל־הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃

ויאמר . הדובר בי · הוא שאמר עליו היה דבר ה׳ אל זכריה : אני אראך ·
היה לו לומר אני אשמיעך כי לא ראה לו עוד אלא מראה הסוסים שהראה
מתחילה לו · ואפשר כי אראך כמו אשמיעך · כי חוש הראות ישאל לשאר
החושים לפי שהוא החוש שבכלם · כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות · שמות כ׳
ראה דם בני · ויתכ׳ לפרש אראך כמשמעו · ואמר לו על זה המראה האחרת בראשית לז
שהראה לו ארבע קרנות שהיא מבואר׳ אותה ואעפ״י שהוא לא הבינה עד שפירשה
לו : ויען האיש · הוא רוכב הסוס · ושמע הנביא שהמלאך הרוכב
ענה ואעפ״י שהוא לא היה שואל אותו · ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי
האל שלחם להתהלך בארץ · כמו שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה · איוב ב׳
ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא אלא פי׳ ויען כמו וענית ואמרת · דברים כו
ויען איוב הראשון · והנה שמע הנבי׳ שרוכב הסוס הי׳ אומר ושואל לאלה הסוסי׳ איוב ג׳
אש׳ שלח ה׳ להתהלך בארץ מה ענין הארץ · והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ
וראינו הארץ יושבת ושוקטת · ואלה כמו לאלה · וכן ודוד הגיד לאמר שמואל ב׳ טו
אחיתופל בקושרים כמו ולדוד · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שמואל ב׳ ד׳
שאול · והדומים להם : ויענו · מבואר הוא : יושבת ושוקטת ·
ראינו שלות האמות וישראל בצער · לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה
לא תרחם את ירושלם :

וַיַּעַן מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים׃

ויען מלאך · זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל · או המלאך
הדובר לנביא והוא הנכון : עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם · כי
כעוד שישקטו האמות לא יעשו מתגאות עד אבוד מלכות בבל : והנה המראה
הזאת כבר עבר ענינה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור
הראותו כי שלות בבל ואורכנה הכל מאת האל ית׳ באמונות המלאכים הממונים
ושם מתקדשים בטוב ישראל · וכן ממשלת השלש מלכיות העתידות ומלכ׳
הכל יהי׳ מאת האל ית׳ כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה : אשר
זעמתה זה שבעים שנה · אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה
למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצ׳ · או אמר זה שבעים שנה
על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש · והם שלמו לחורבן ירושלם שבעים
שנה · ואעפ״י שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו
אעפ״י כן זעומה היתה עדיין · וכל זמן בנותם העיר במלחמ׳ היו עם עריהם :

ויען

ויען ה'. דברים נחומים. אחד הנחומים ופי' דברים דברי נחומים. או הוא שם תאר והוא המכון:

וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלִַם וּלְצִיּוֹן
קִנְאָה גְדוֹלָה׃ וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־
הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְּעָט וְהֵמָּה
עָזְרוּ לְרָעָה׃

ויאמר. הדברים הטובים שאמר לי הוא לי אמר לי שאקרא אותם באזני ישראל לנחמם: וקצף. השאננים. רל כמו שאמר יושבת ושוקטת: אני קצפתי מעט. אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם. ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם: עזרו לרעה. להרע להם יותר מדאי. וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: ישעיה מז

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם בְּרַחֲמִים
בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְקָוֶה יִנָּטֶה
עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יְהוָה עוֹד
אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃

לכן כה אמר ה'. קוה כתיב באלף במשקל יוה וקרי בלא אלף והוא קו המכון החוט שנותנין על הנדבך: עוד קרא. תפוצנה ערי מטוב. מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה הישוב: ונחם. פייס והוא מבנין הדגוש:

ב וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה וַיֹּאמֶר
אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלִָם׃

ואשא

ואשא . כמראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה.
דברים לג כי הבין ממנה כי הקרניות הם לנגח . כמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח
יחדיו. אבל לא הבין מי היו אלה הקרני' : ארבע קרנות הם ארבע מלכיות
והם מלכות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון ומלכות רומי. וכן תרגם יונתן
ארבע מלכוון וארבעתן הרעו לישר' כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה
את ישראל וירושלם . ואמר אשר זרו ינתו עוד אותם עד שזרו אותם
הנה והנה . כל אחת מהקרניות בזמנה הרעו להם. כי מלכות פרס אף על פי
שהעלום מהגלות בתחלת מלכות, אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון
ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש :

וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים׃ וָאֹמַר מָה
אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת
אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ
וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת
הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ׃

ישעיה מד ויראני ה' ארבעה חרשים. אומני' . כמו חרש עצי'. כלומר לגדע הקרניות.
כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל
נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון ויון ביד רומי ורומי תפול ביד ישר' .
או יהיו החרשים משל על המלאכי' שרי מעלה הממונים על המלכיות. ורז"ל
פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע' חרשים אמר רבי שמעון
חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק : ואמר. כפי
איש לא נשא ראשו . ינתו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל
שמות יח ראשו מפניהם : כפי פירוש כשיעור וכן איש כפי אכלו . וכן תרגם יונתן ולא
איכה ב' שבקא לאלכא בקומא זקופא : לידות. להשליך. כמו וידו אבן בי :

ב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל
מִדָּה׃ וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי
לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִַם לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה
אָרְכָּהּ׃

ואשא . כמראה הזאת שב לראות מראה אחרת. ויתכן שתהיה מראה זאת
עתידה לימות המשיח . כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה
ורחבה: חבל מדה . חבל שמודדין בו. וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר
בו :

כו׳ ויאמר למוד· מקור מן מודד· כמו לרוב את קללת מן רבבי· רב יחזקאל מ״ז
לכם סוב מן סבב: דברים ב

והנה המלאך הדבר כי יצא ומלאך אחר יצא
לקראתו: ויאמר אלו רץ דבר אל הנער
הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם
ובהמה בתוכה: ואני אהיה לה נאם יהוה
חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

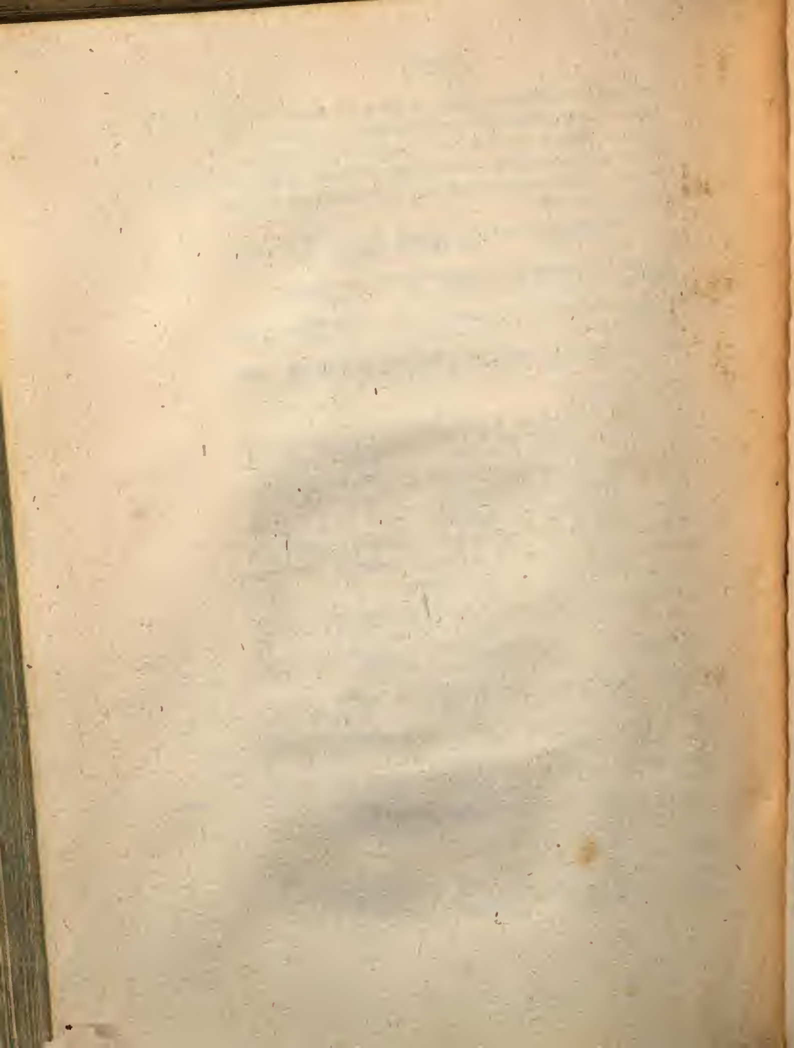
והנה· ויאמר אליו רוץ דבר· אל הנער הלז· והוא לא אמר לו למי
שהמלאך הוא היה דובר בו מתחילה אמר לו שידבר אליו זה כי אעפי שראה
המלאך מודד אורך ירושלם ורחבה פרזות תשב כלומר מחוץ לעיר ישבו
רבים כי לא תכיל אותם העיר· אף על פי שתמדד ורחב מאד ממה שהיתה
ישבו חוצה לה רבים כערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח· כי בבטחה ישבו
שלא יפחדו מאויב כי אני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש: הנער· אמר
כי נער היה בשנים כהנביאו כמו שמואל וירמיה· או היה משרת נביא אחר
גדול ממנו לפיכך קראו נער· כמו יהושע בן נון נער: ואני אהיה· שמות לג
חומת אש· שלא יגע אדם בהם לרעה כמו שכח יגע באש שלא יכוה אותו:
ולכבוד אהיה בתוכה· ענין הכבוד קראתי עליהם· כמו שכתוב בנבואת
ישעיה וברא ה׳ על כל מכון הר ציון וגו׳: ישעיה ד׳

הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יהוה כי כארבע
רוחות השמים פרשתי אתכם נאם יהוה:
הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: כי כה אמר
יהוה צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים
השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת
עינו: כי הנני מניף את ידי עליהם והיו
שלל לעבדיהם וידעתם כי יהוה צבאות
שלחני:

הוי הוי לשון קריאה והכפל לחזק. וכן הוי ציון המלטי: וגוסו מארץ צפון . אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב לירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו . וי״ו ונוסו כוי״ו עדים וכרב וקום . תלים ע׳
ומורה על מלה חסרה כלומר צאו ונוסו : כי בארבע רוחות השמים . ר״ל כי זה שאמרתי צאו מהגלות לא אמרתי אלא על אותם שגלו לבבל . כמו שאמר יושבת בת בבל. כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות השמים ר״ל ארבע פאות העולם שהם רחוקות זו מזו מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק. מדרום כן רחוקים ישראל זה מזה בגלות ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת. לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימין. כי הם היו יושבים בציון . ורז״ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל: כי כה אמר . אחר כבוד שלחני. אחר הכבוד שהבטיח אתכם . כמו שכתוב בנבואה שלמעלה שאהיה לה ולכבוד אהיה בתוכה . אחר זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיעה לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם : כי הנוגע בכם . הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והוא אישון הקטן שינקר אותו אם יגע בו בחוזקה כן הנוגע בכם להרע יגע כבבתו : כי הנני. והיו שלל לעבדיהם. ר״ל האומות יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות : וידעתם. או כשיגיע זאת הנבואה תדעו כי ה׳ צבאות שלחני . וזה יהיה לעתיד בימות המשיח :

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

רני ושמחי. יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו. עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים . הס כל בשר . ולא ראינו זה בבית שני אלא שאחר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרובבל: ונלוו. מבואר הוא . והוא לשון חבור : ונחל . יהודה שהוא חלק האל ית׳ אז ינחל אותו האל ית׳ שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצא מהגלות ויהיה נחלת

נחלת האל על אדמת הקדש · והפסוק הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו · וזכר יהודה לפי שהוא ראש מלכות ישראל · ואם בבית שני יהודה הוא שבא מהגלות : הס· שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו· הוא השמים · ואמר נעור על משל כאיש אשר יעור משנתו · על שאמר ויקץ כישן אדני · ונעור מבנין נפעל מנחי העין על משקל נבון נכון אעפ שהם בקמץ הע"ן וזה בצירי :
דברים לב
תלים עח

ג וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי
מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ ׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן
וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד
מֻצָּל מֵאֵשׁ ׃

ויראני· השטן· משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטני' אות' ומשביתי' ממלאכתם· ות"י וחטאה קאים על ימיניה לאסטנא ליה : ויאמר ה' · הוא המלאך ונקרא בשם רבו· וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרי' : ויגער ה'· הוא האל ית' : הבוחר בירושלם· לבנותה ולא תוכל לשטנו: הלוא זה אוד מוצל מאש· כמו אוד הדולק שמידו אותו מהאש שלא ידלק עוד · וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלם ולבנות הבית ולכהן בו · ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל ואם נשרפו והוא נצל · כמו שאמר בדרש התוא · ובת"י תלא דין אוד משיזב מיקדא :

וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי
הַמַּלְאָךְ ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו
לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ
מַחֲלָצוֹת ׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים
וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד ׃

ויהושע היה לבוש. בגדים צואים · פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות · ובת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא ·

וכן אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא
מיחה בידם אמר זה. שעתידי ויהושע היה לבוש בגדים צואים. וכי דרכו
של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות
לכהונה ולא מיחה בידם. וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו עזרא י׳
נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו וגו׳: ויען. המלאך אמר
אל המלאכי׳ האחרי׳ העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא הי׳ שולחם.
ואל לדמשמשין קדמוהי: הסירו. רמז שיבדילו בניו מהנשים הנכריות: עונך.
פי׳ כי הבגדים הצואים הם משל לעון: מחלצות. הם חליפות בגדים נקיים.
וזה משל על הזכיות. כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות. וכן תר׳
ומלבושין יקר וכו׳: ואמר. אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך
וישימו צניף טהור על ראשו. אחר שצוה להסיר הבגדי׳ הצואי׳ מעליו והלבש
אותו מחלצות. שאל גם כן שישימו צניף טהור על ראשו לסימן להיותו כהן
גדול שהיתה מצנפת על ראשו: וילבישוהו בגדים. וכבר הלבישוהו בגדים
כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודם שאמר זכריה הנביא. וכן וירד שמות יט
תולעים ויבאש וכבר באש. כי כל דבר יבאש קודם שירום תולעים. וכן הן אתה ישעיה סד
קצפת ונחטא. והדומים להם: ומלאך ה׳ עומד. כן ראה במראה הנבואה כי
עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה׳ שלא הלך מעניו:

וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־
מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי
וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין
הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃

ויעד מלאך ה׳. העיד בו זה הדבר. כמו העידותי בכם. העד העיד בנו דברים ד׳
האיש. ותרגום העדות משני שהיה נראית כי היה מצמצו ויעד. כמו ויעב את בראשית מג
כל הרכוש: כה אמר. תדין את ביתי. לפי שהיה כהן גדול ועל בראשית יד
פיו יצאו אחר המשפטים: ונתתי. אתן לך. והוא כמו ויהי ביום השלישי. שמות יט
וישא אברהם את עיניו: מהלכים בין העומדים האלה. הם המלאכים שהם בראשית כב
עומדים וקיימים לעולם. ר״ל תלך ביניהם. וזה רמז לנשמתו פטירתו מהגוף:

שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ
הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי
מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צָמַח׃ כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר
נתתי

נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים
הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי
את־עון הארץ ההיא ביום אחד: ביום
ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש אל־
רעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה:

שמע נא · ורעיך · אלו הכהנים: כי אנשי מופת המה · ראויים הם
להעשות להם מופת על ידם · ורז"ל דרשו אלו חנניה מישאל ועזריה שנעשה
להם מופת והוא חנניה מישאל ועזריה: כי הנני מביא את עבדי צמח ·
פי' כי זה זרובבל · וטעם מביא ומכבד כח לו להגדיל עוד מעלתו ותצמח
גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל · וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו בספ' סימ' ו'
ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' · וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' חגי ב'
כמו שפירשנו · וי"א כי צמח זה המלך המשיח · אמר אע"פ שזאת הישועה אני
מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה כזמן שאביא את עבדי צמח ·
ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימטריא צמח · ותרגו' ית עבדי
משיחא: כי הנה האבן · היא אבן הבדיל שמיישרין בה הבנין · או פי'
האבן שישימו הראש בהגמר הבנין · כמו שאמר למטה והוציא סימ' ד'
האבן הראשה: על אבן אחת שבעה עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה
עיני' ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני הגוים הרוצים להשבית מלאכת' ·
ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר למטה · ושבעה הוא דרך חשבון על הרוב
כמו שבעה רוקא · וכן שבע בחטאתיכם · שבע יפול צדיק וקם · והרומים ויקרא כו
להם · ות"א ולפי' שבעה רועים · והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים משלי כד
חגי זכריה ומלאכי · ותר' שבע עינן חזין לה: הנני מפתח פתוחה · כאלו
היתה האבן קשורה כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה וישם אותה
בבנין · ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליו פתוחי חותם · ולפי שהשלמת תכונת האבן שמות כח
היתה הציורי' והפרחי' והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן על דמ · כלומ' הנני
משלימה לבנין ככל תכונתה: ומשתי · פעל יוצא · לא משו מעל עמו · במדבר יד
וזה יהיה כזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי חגי ב'
אקחך זרובבל · ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח · ואז יהיו ישר' בשלוה סימ' ג'
כבית שני · לפיכך אמר תקראו איש אל רעהו: עון הארץ · אפשר כמשמעו ·
או יהיה פי' עונש · כמו כי לא שלם עון האמורי · כלומר שיסיר מהם כזמן בראשית טו
ההוא כל יצר וכל צרה ויהיו בשלוה: ביום ההוא · תקראו · מרוב
שלום שיהיה לכם:

ויישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־ ד
יעור

יָעוּר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה
וַיֹּאמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־
רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה
מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים
עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃

וישב · ויעירני. כאשר המראות אמר ואשא עיני כי ראש מעמו אבל ואת המראה המלאך העירו לראותה : יעור משנתו · מבנין נפעל · ופי' הוא העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו : ויאמר אלי · ויאמר · ויאמר כתיב והוא ספור דברי הכתוב וקרי ואומר והקרי דברי זכריה : וגלה · כמפיק ואיעה לעקבה נקודת · וכמוה כבכורה בטרם קיץ · (ישעיה כח) ותעלומה יוציא אור · (איוב כח) לא נשמת כיום זעם : (יחזקאל כב) ושבעה נרותיה עליה · כמו מנורת התורה · והאמנע הוא רמז לענין האלוה המחבר בין הספכים · וכן שבע כתולות הם הספכים · והמנהיגים לעולם שהוא כלו הספי' וכוכבי לכת · והעולם שש צלעות ושלשה מישרים ובעל הצלעות הוא השביעי והוא הנקודה · וכן טף כל דבר · אלא שבעל קצר יצירה וכר בעולם שש צלעות לשאת עדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל היוצרים : עליה · על המנורה והגולה למעלה מהם · והראה לו ואת המראה להודיעו כי האל ית' יאיר לישר' הקטן מה שהיו בחשכה : שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע' מוצקות היו לכן לכל נר מוצק אחד ·· ורש זל פי' שבעה ושבעה מוצקות לנרות · לכל נר שבעה מוצקות : מוצקות שם תאר במקום פועל שהיו מוציקות שמן מן לנר : ושנים זתים · ועוד ראיתי שנים זיתי' על המנורה או על הגלה ואחד הוא : אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה · כמו משמאלה · אבל אמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד :

וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה
אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר
אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא
אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־

בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ׃ מִי־אַתָּה הַר־
הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן
הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ ׃

ואען. מבואר הוא ׃ ויען המלאך. מבואר הוא ׃ ויען. לא בחיל ולא בכח ׃ כמו שראית שמעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומוציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית' וברצונו. ועוד יפרש לו המראה דרך פרט מי אתה הר הגדול. אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטני' אם תהי' כהר הגדול תהי' לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה ׃ והוציא את האבן הראשה. כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין ביום כ"ד לחדש התשיעי כן ישלי' המלאכה ׃ תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב. ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת
ישעיה נ"ז מאת האל ית'. והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק ׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר ׃ יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ
הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם ׃ כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת
וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל
שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־
הָאָרֶץ ׃

ויהי דבר ה'. ידי זרובבל. תבצענה. פי' תשלימנה. וכן והיה כי יבצע ישעיה י'
ה' את כל מעשהו בהר ציון ישלים ׃ כי מי בז ליום קטנות. כי כשהתחילו לבנות הבית נדיחם מלאכתם והנה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השנים שבטלה המלאכה. ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו ׃ האבן הבדיל. הוא אבן המשקולת אשר ביד הבנאי ליישר הבנין. והוא חסר הסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל. ואותה המשקולת
עושין אותה מבדיל או מעופרת. וקראה אבן כמו לא יהי' לך בכיסך אבן דברים כ"ה
ואבן ׃ שבעה אלה. פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטי' בכל הארץ והוא רואה המעידים לישראל ושמרם מידם שלא ישלטו בהם ׃

וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל־

ימין

יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃ וָאַעַן שֵׁנִית
וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד
שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר
לֹא אֲדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר
הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

ואען ואמר · ענין המנורה הבין כי להראותו אורה ושמחה הראה לו · והמלאך פי׳ לו דבר המנורה שהיא נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח · ועתה שאל לו מה ענין שני זיתים וענין שתי שבלי זיתים וענין שתי צנתרות הזהב · ואם לא זכרו במראה משאלתו נלמד שראה אותם · וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז · ואמר לו שאלה שני בני היצהר והבינו הבין תשובתו׃ ואען · מה שתי שבלי הזיתי׳ · מהזיתים האלה היו נופלי׳ שני ענפי זיתים שהיו ערוכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו ערוכים מאליה׳ · ופי׳ ביד בתוך · והנה הזיתים היו ערוכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגולה יוצא למוצקות ומהמוצקות לנרות · ודמה הענפי׳ לשבלים לפי שהיו מלאי׳ בגרגרי הזיתי׳ כמו השבלי׳ שהם מלאים בגרגרי החטה׃ צנתרות הם כלים כמין עתות · ות״י אסקריטוון דדהב · וכן תרגם אונקלוס כפתורה כדכא כאיסקריטוון ברכשא׃ המריקים מעליהם הזהב · השמן הזך כזהב · וכן כום זהב בבל ביד ה׳ · היין הזך והנקי׃ ויאמר אלה שני בני היצהר · יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר · לפיכך קרא אותם זיתים והם זרובבל ויהושע · וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה׃ העומדים על אדון כל הארץ · שמזומנים לעשות רצונו · ות״י אילין תרין בני רברבי׳ דקיימין קדם ריבון כל ארעא · וענין שתי הזיתי׳ ושתי שבלים ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו משל · והנה הזיתים משל לזרובבל ויהושע כמעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית · ושני שבלים היוצאי׳ מהם משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם · ועל ידי ארבעתם יצאה אורה וטובה לישראל׃

וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה
עָפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי
רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ
עשר

עָשֶׂר בָּאַמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה
וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃ הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית
הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ
וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃

ואשוב · מגלה עפה · ראה כמראה מגלה אחת שמעופפת באויר . וכן פי׳ מגלת ספר׳ : ויאמר. ארכה עשרי׳ באמה ורחבה עשר באמה. לא הגביל על איזה זמן אמר׳ זאת הנבואה · ונראה כי על זמן הנביא אמר׳ כי ראינו בספר עזרא הרבה עבירות שהיו בידם · ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאה זאת האלה. כי הגנבה מעט שהיא חמורה כשבועת שוא ושקר ממנה יבא לידי שבועת שקר · ומה שראה מדת ארכה ומדת רחבה פי׳ המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה · ואעפ׳ שהיה חרב אז המגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם עושה כמדת האורך והרוחב · וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה : ויאמר. זאת האלה. הקללה: על פני כל הארץ · ארץ ישראל. ואף רק מומתה העתידה למיעט· וזו כענין מגלה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור· וכן זאת המגלה היתה כתוב׳ מזה ומזה והיתה כתוב׳ מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחר כל הנשבע נקה · ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה. כמוני כמוך · ר״ל כי המגילה היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה · ופי׳ נקה נכרת · כמו ונקה לא אנקך · נקה מבנין נפעל · אף על פי שאחרתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם. לפי׳ יצאה זאת המגילה· והנביא ראה המגילה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה · לפי׳ היו מראות זכריה סתומות · וכתבי זכריה ומלאכי בסוף הנבואות : הוצאתיה. האלה הזאת הוצאתיה להעניש מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד: ולנה בתוך ביתו. פי׳ שכון האלה בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עציו ואת אבניו :

בראשית מ״ד
מלכים א׳ כ״ב
ירמיה ל׳

וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא
עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ וָאֹמַר מַה־
הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת

עֵינָם בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת
וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָֽה׃
וַיֹּאמֶר זֹאת הָֽרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ
הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּֽיהָ׃

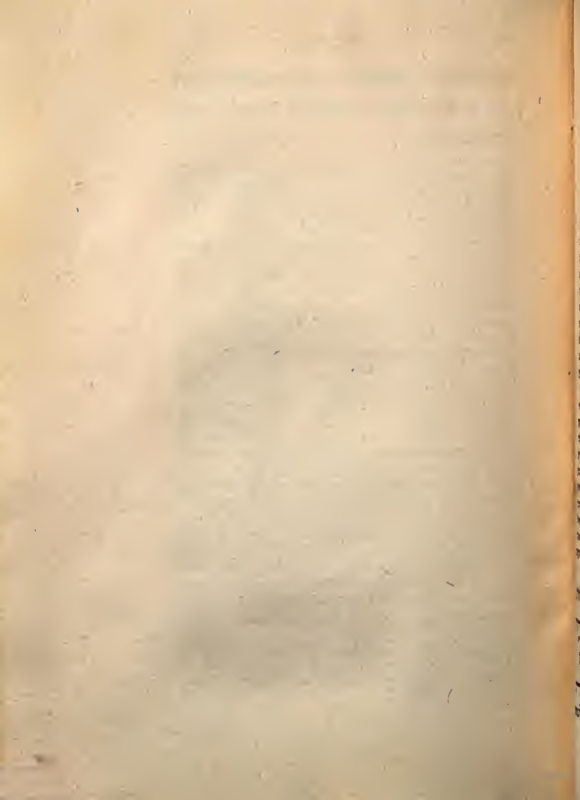
ויצא · עוד כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראות האיפה : היוצאת · יוצאת מבית ה' כמו הראשונה · או פי' יוצאת מארץ ישראל . ולפי מאן דגלן אזלין : ואמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות ולא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימין · והראה לו איפה שהיא מדה לומר שהאל מדד להם מדה כנגד מדה · כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה · וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה · לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ · עוד פי' לו המלאך ואמר לו זאת עינם על זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם · וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ : עינם על הענין הרואה אותם הוא עין ה' : בסף סימ' ד'

והנה ככר עופרת נשאת · היה נשאת בתוך האיפה : ככר · לשון עגול · כמו ככר לחם אחת · עשר ככרי כסף · וככר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות : וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · האשה למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפי' קראה אשה אחת · והיא יושבת בתוך האיפה · שהיא מקבלת המדה שמדדה : ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האשה היא הרשעה שהיתה בישראל והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל : וישלך אותה אל תוך האיפה · לפי' השליך אותה האל ית' אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה : וישלך את אבן העופרת אל פיה · להשקיעה בגלות ימים רבים · ופי' אל פיה אל פי האשה · ורשעה הוא שם דבר או שם התאר :

שמות לט
מלכים ב' ה'

וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת
וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה
וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָֽיִם׃
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה

הולכות

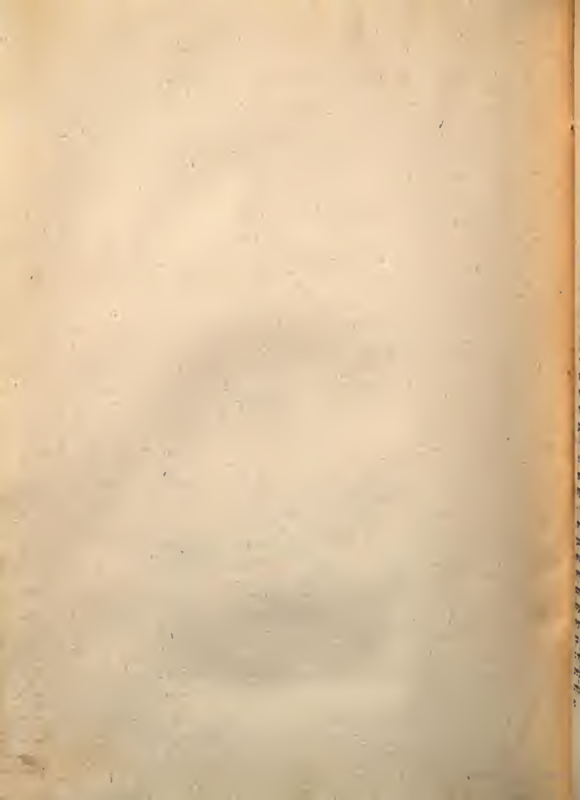
מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־מְכֻנָתָהּ׃

ואשא עיני ; והנה שתים נשים יוצאות · לענין שפי׳ באשה אחת שהיא
עשרת השבטים נשא׳ כשתי׳ נשים שהם יהודה ובנימין שגלו לבבל והעלי׳
שכבר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל
שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית· ואמ׳ שראה שתי׳ נשים
אלו יוצאות בגלות׃ ורוח בכנפיהם· כלו׳ שגלו קל מהרה לבבל : ולהנה
כנפים ככנפי החסידה· כלו׳ כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה׃ ותשאנה
את האיפה · היו נושאות אותה על כנפיהם להראותם כי גלותם ביושר ובמדה
שמדד להם האל תחת מעשיה׳ הרעי׳· ומה שאמ׳ בין הארץ ובין השמי׳ הדבר
ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמים ברקיע השמים· להראות כי
אלה אינם כאשה הראשונה שאותה השליך ככר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ
במקום גלותם אלא אלה לא אמר להשקיעם בארץ אלא תלויות באויר עד
זמן שבנו לארצם לשבעים שנה· ומה שראה יהודה ובנימין במראה שתים נשים
ועשרת השבטים במראה אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני
המלוכה ונספח עמו שבט בנימין משאר השבטי׳ לפי שהיה חלקם כאחד ושניהם
גלו כאחד לפיכך אמר שתי׳ נשים· והחכם הגדול הרב רבי׳ משה בר מימון
ז״ל פיר׳ שתים נשים מלאכים ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם
כדמות סוסי׳ גם כן מפני שתשש כח הנבואה בזמנו : ואמר· אנה המה
מוליכות את האיפה · ולא שאל כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו
מוליכות אותה במהרה · ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה אל
כי הם נרמו שגלם האל ית׳ כמדתם ואלו אמר הן מגלות עצמן : ויאמ׳.
לבנות לה בית בארץ שנער · לא רצו׳ לצאת · וזהו שאמר להם ירמיה
הנביא ארוכה היא בנו בתים ושבו ׃ והוכן והוניחה שם על מכונתה · ירמיה כ״ט
והוכן מושבם שם כלומר שבנו שם בתי׳ וקבעו ישיבתם שם · וענין הוניחה
שם על מכונתה כלו׳ מפני הכנה שעשתה לה מכנין בתים ונטיעת כרמים
נתעצלו לעלו׳ מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר
שהחלו לבנות הבית· והוניחה מלה מורכב׳ מן הניחה מבנין הפעי״ל והונחה
מבנ׳ הפע״ל· וטעם הרכב׳ כי מתחיל׳ בגלות׳ שם הונחה שם שלא כרצונה ואח״כ
הניחה שם היא עצמה כלומר ברצונה עכבה שם ונתעצלה לעלות אל ירושלם :

וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים

וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִישִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃

ואשוב · והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים
וההרים הרי נחשת · מראות ד׳ מלכיות שראה אותם פעמים עוד שב וראה
אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות. וקרא אותם מרכבות והמרכבה
ד׳ סוסים לתראות תוקף של כל אחת בומנה שמלכו בעולם וכל אחת הרעה
לישראל · ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרים · וזה מורה
על תוקם כחוזק ההרים׃ וההרים הרי נחשת. והוא הברזל החותך המקרא
אנא׳ בלע · ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל שמי׳ ירמיה ו׳
שהוא חוק מהאבן שהוא חותך ופוסל האבן · ולתת להם חוזק יותר הראה אותו
שהיו הרי נחשת · ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה׳ בגללך· בראשית ל׳
וכיד הד׳ מלכיות ישראל מנוסי׳ ונבאים׃ במרכבה הראשונה סוסי׳
אדומים·רמז למלכות בבל כמו שפי׳׃ ובמרכבה השנית סוסים שחורים·
הוא שאמר למעלה שרוקים · והוא רמז למלכות מדי ופרס · וקראם למעלה סימ׳ א׳
שרוקים והנה שחורים לפי שהם שתי אמות ואעפ״י שהם מלכות אחת · וי״מ כי
קראה לו גוון שחור׳ לפי שהושחרו במלכותם פניהם של ישראל · וזה היה בימי
המן . וי״א כי הגוונים האלו לפי מנהג׳ בצבע מלבושיהם והיתה אחת והוגת
בגוון שרוקים והאחת בגוון שחורי׳׃ ובמרכב׳ השלישית סוסים לבני׳·
רמז למלכות יון ולא ידענו למה כנה אות׳ בלבנים · וכתב ר׳ סעדיה ז״ל כי
מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מקדו׳ שהיה חכם פילוסוף והחכמה
היא דבר לבן ומאור למיכך כנה המלכות ההיא בלבני׳׃ ובמרכב׳ הרביעית
סוסים ברודים אמוצים · במרכבה הזאת ראה שם שני גווני׳׃ ברודים ·
שהוא גוון שיש לו כתמים לבני׳ כדמות הברד והם בתוך גוון אחר · ומה שהראה
לו זה הגוון במלכות רומי לפי שהם חושבים להחזיק בתורת משה שהיא לבנה
כברד אבל מערבין אותה באמונות רבות כמו שהברד מעורב במראה שבהם אם
מראה שחור או מראה אחר׃ אמוצים · אמר בו הרד״ק קטמנין · פי׳ שמראיהן
כמראה הדשן· והמרכבה הזאת רמז למלכות רומי שהשפילה מלכות יון ומלכה
היא בעולם · וראה בה שני גווני׳ לפי שיש מלכות אחר עמה שמולכת בעולם
והיא מלכות ישמעאל · וכן אמר במלכות נבוכד נצר כמו שפתר אותה דניאל
מלכו פלינה תהוה׃ ואען ואומר· מה אלה אדני· לפי שראה כבר דניאל ב׳
שתי מראות בענין זה ובשני׳ שהיה ד׳ קריות נתבאר לו יותר ממה שנתבאר לו
בראשונה כמו שביאר לו המלאך עתה בראותו גם ד׳ מרכבות וידע כי לחדש
דבר הרא׳ אותם לו שאל את המלאך מה אלה אדוני כלו׳ מה באו לחדש
כי

כי כבר ראית המראות שהם רמז לד׳ מלכיות. אם כן מה אלה לאיזה ענין
ראית כאס :

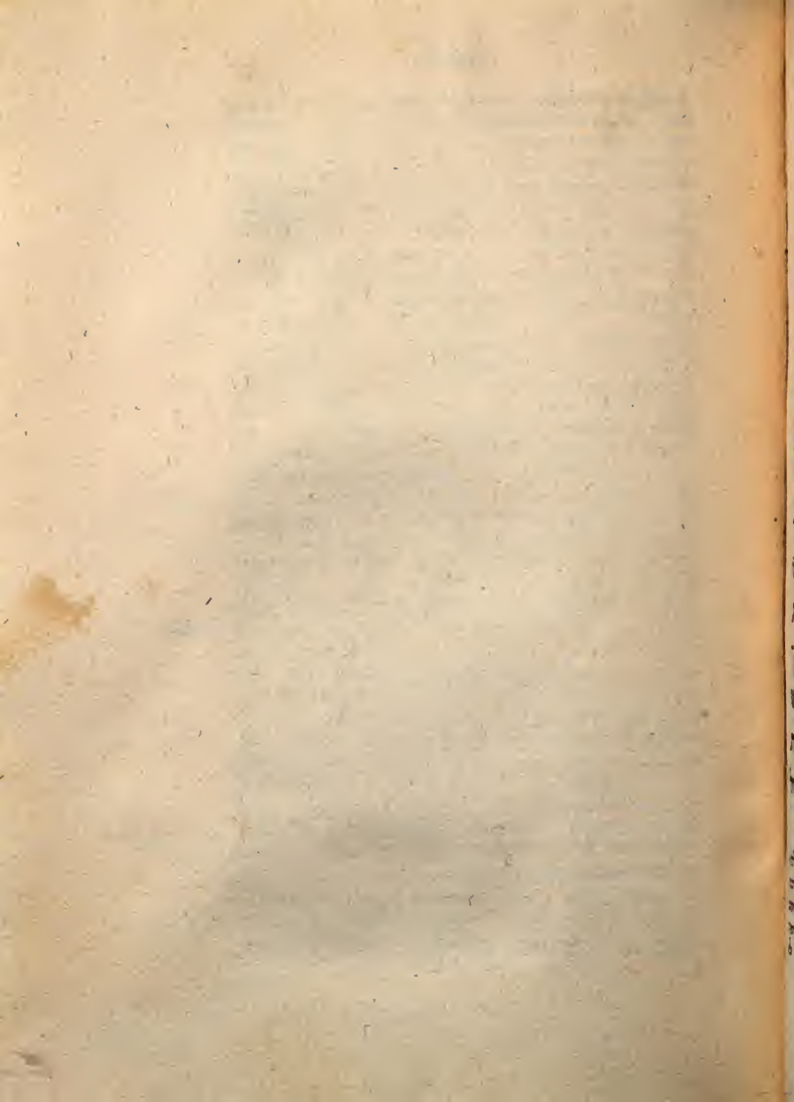
וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת
הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃
אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ
צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים
יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃ וְהָאֲמֻצִּים יֵצְאוּ
וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ
הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ וַיַּזְעֵק אֹתִי
וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ
צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃

ויען . אלה ארבע רוחות. כמו לד׳ רוחו׳ . וכן ויבא ירושלם כמו לירושלם. רק כא
בן שאול כמו לבן שאול. והדומים לו. ר״ל אלה הד׳ מרכבות יוצאות לד׳ רוחות שמואל ב׳ ד׳.
השמים . כלו׳ לתת רשות לד׳ מלכיות למשול בד׳ רוחות כל אחת בזמנה . כלו׳
בכל העולם שהוא ד׳ פאות: מהתיצב על אדון כל הארץ. כלו׳ בשליחות
האל שלחם על זה . כמו שאמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳ : איוב ב׳
אשר בה . השחורים . ולא זכר האדומים כי כבר עברה מלכות בבל .
ומלכות מדי ופרס יצאו תחלה אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואחר משלו
בכל ממלכות הארץ : והלבני׳ שהוא מלכות יון יצאו אל אחריה׳ שמלכות
נבדה . שהרי אלכסנדרוס מקדון המלך הראשון ליון הרג דריוש בבבל . ולקח
המלוכה ממנו ומלך הוא אחר הוא והבאים אחריו בכל העולם : והברודי׳ יצאו
אל ארץ התימן . שהיא ארץ הדרום . בעבור כי רומי היא צפונית ויוליאוס
קיסר שמלך על רומי התחיל להלחם במלכות יון ובתחלת מלחמותיו יצא אל
ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מולכים בני יון אז . וזה יוליאוס
קיסר התגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים :
והאמוצים . הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה
לאיזה מקום שיהיה . לפיכך לא תאר להם רוח . וזהו שאמר ויבקשו ללכת
להתהלך בארץ : ויאמר . כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש הארצות :
ויזעק . כלומ׳ קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ
צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל
להשחיתה

בקש׳ סימ׳ ח׳ לקשתיקה עשו לי נחת רוח כשקשתיתן אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מדאי ׃ כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : לָקוֹחַ מֵאֵת
הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה
וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה
בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל : וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־
וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־
יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל : וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח
שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה :
וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד
וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ
וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם : וְהָעֲטָרֹת
תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־
צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה : וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ
וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם :

ויהי ׃ לקוח ׃ מקור במקום צוי ׃ כמו הלוך וקראת : מאת הגולה ׃ ירמיה ב׳
מאת הבאי׳ מהגולה. והם חלדי וטוביה וידעי׳ ויאשי׳ והביאו כסף וזהב לערכת
לבנין הבית ׃ וכא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב
ויעשה מהם עטרות : ובאת אתה ביום ההוא ׃ ביום שתבא שם כי לא אמר
לו

לא הלך שם ביום הנבואה : ובאת בית יאשיה בן צפניה. כי בביתו היו
האחרים. וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם הנזכרים : ולקחת.
תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה : ועשית עטרות. תעשה ממנו
שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למינויו כהן גדול וזהו כמו הצניף
הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה. והעטרה האחרת
לא היה צריך להזכיר מה יעשה בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה
במקום מלך ואין מלך בלא עטרה. ואפשר כי קודם ששמו העטרה בראשו
נקרא פחה כמו שכתוב פחת יהודה. ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו חגי א׳
מלך. ואעפ״י שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן: ועשית.
לכן שתלי מלרע השורש בתיו ולכן אשר מלעיל השורש באין. וכמוהו אגו
קראים : ואמרת. הנה איש צמח שמו. כלומר הנה איש עמך
שיהיה ראש ישראל. והוא זרובבל ויקרא צמח כי מעלתו תהיה כמו צמח
האדמה שיגדל מעט מעט. כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד. כמו
שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל וגו׳ : ומתחתיו חגי ב׳
יצמח. ממקומו. כלומר מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו
המעלה : והוא יבנה. כפל הענין לחזק : והוא ישא הוד. הוד והדר
מלכות ישא : וישב ומשל על כסאו. כמו המלך היושב על כסאו ומושל
בארץ : והיה כהן על כסאו. כלו׳ לפני כסאו כמו המתיצב על אדון כל
הארץ. וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימים. כי הכהן שמואל א׳ ב׳
היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני
הכהן אלא בשאלה שואל באורים ותומים. כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן במדבר כז
יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה׳ : ועצת שלום תהיה בין שניהם.
כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד כאשר יעשו : והעטרות
תהיה. כל אחת מהעטרות תהיה להם לזכרון בהיכל ה׳ כמו שאמר בתורה
לזכרון לפני ה׳. כלו׳ נדבתם תעלה לפני ה׳ לטוב להם כזה וכזה. וי״א שמות כח
לזכרון שיהיו זוכרים בני הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים
בהם : לחלם. הוא חלדי שזכר למעלה ושני שמות היו לו : ולחן. הוא
יאשיה שזכר. ורז״ל דרשו בהיכל ה׳ כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש
זרובבל ובראש יהושע. וכן אמר במסכת מדות ושרשרות של זהב היו קבועות
בתקרת האולם שבהם עולים פרחי כהונה עולי׳ ורואי׳ את העטרות שבחלונות. שנא׳
והעטרות תהי׳ לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל
ה׳ : ורחוקים. מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה׳.
כלומר להתנדב לבנין הבית. ואפשר שהיה זה בימי הורודוס כבנין הגדול
שבנה בבית המקדש. וי״א ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ
רחוקה : והיה אם שמוע תשמעון. כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה
אם שמוע תשמעון בקול ה׳ אלהיכם :

וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־ ז
יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי

בכסלו

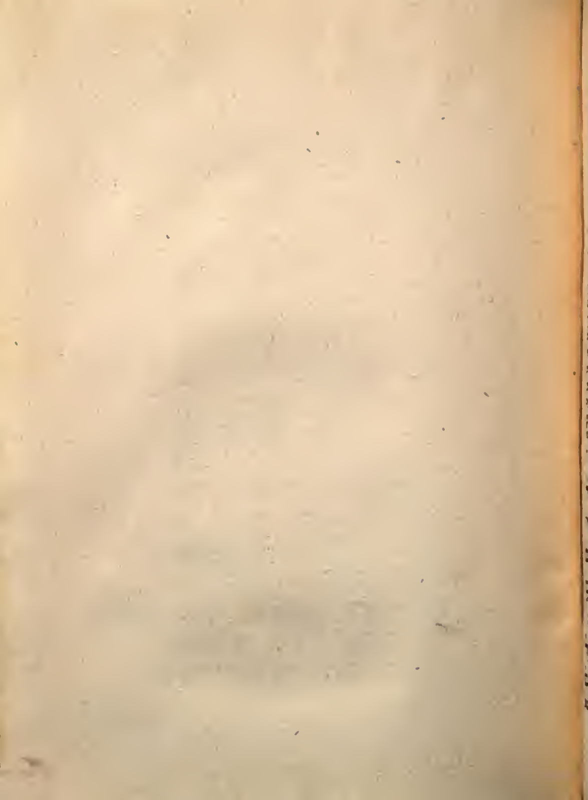
בְּכִסְלֵו׃ וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ
וַאֲנָשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ לֵאמֹר אֶל־
הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶל־
הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי
הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃

ישעיה כ״ז ויקרא ט׳

ויהי בשנת. וישלח. פי׳ אחד שלח. וכן הן אתה קצפת ונחטא. ויחד מעשות הקטלת. והדומים להם. ופי׳ אחר שלח היה דבר ה׳ אל זכריה ולא זכר מי היה השולח. וי״א כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם. והנכון כי ביתאל כמשמעו. וכלו׳ ושלח לביתאל. ואלו השולחים היו בני הגולה. ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל. וכן האבכה. כאשר עשיתי. והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו׃ ורגם מלך אדם ששמו כך והביא אנשים עמו וזהו שאמר ואנשיו. ובאו לירושלם לחלות את פני ה׳ ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאי׳ האבכה׃ לאמר. לבית ה׳. כמו בבית ה׳. וכתו׳ דמשמשין בבית מקדשא דה׳׃ ואל הנביאים. חגי וזכריה ומלאכי. וי״ת ולספריא׃ האבכה. כי עדיין לא היו מאמיני׳ בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אעפ״י ששמעו כי היו בונים היו קטני אמונה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה׃ הנזר. מקל׳. כלומר אם אזור ממאכל וממשתה ומתענוג. וי״ת האמנע עם מתענקין׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר
אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־
צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים
שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי
תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים׃
הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד
הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלַםִ

ישבת

יֹשֶׁבֶת וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃

תהי· אמור· בחמישי ובשביעי· אע"פ שהם ארבע צומות זכר החמישי שהיה בו החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה החרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה החרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמים וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי· ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו: הצום צמתוני אני· צמתוני נמתם אותי· כלומר אם נמתם בעבורי· בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם ובעבור זה צמתם· אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכים לצום כי הנה יבנה הבית ותעלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימים· אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם· ומה שאמר אני אחר שאמר צמתוני לפי שהוא טיפי אתכם לצום· ואת הצום תענית אתון מתענן קדמי: וכי תאכלו· כלו' מה לי לצומכם ולמאכלכם. הצום הצמו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכם הכל הוא לכם מה לי בכל זה· כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי: הלא· מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע: והנגב והשפלה יושב· כלומ' כל הארץ יושבת לבטח· וזכר הנגב והשפלה וכל שכן הקרי' והגבעות שהיו יושבי' לבטח: יושב· כלומ' היה בהם ישוב בטח:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃

ויהי דבר ה'· אחר שהפסיק הדבו' בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ מה שהיו קוראי' להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם: כה אמר ה' צבאות· משפט אמת שפטו· כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמתי· ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו: ואלמנה ויתום גר ועני· אלו שהם חלשי' הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים: ורעת איש אחיו· ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה· ועוד המחשבה מביאה לידי מעשה· ואפילו לא יעשה מעשה אסור' שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך: ויקרא יט

וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם
הכבידו משמוע: ולבם שמו שמיר משמוע את־
התורה ואת־הדברים אשר שלח יהוה
צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי
קצף גדול מאת יהוה צבאות:

וימאנו · סוררת · ענין עוית כמו כפרה סוררה · ומי שאינו רוצה להקשיב הושע ד
לקורא אליו יעוית כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: ולבם שמו
שמיר · שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה: ואת הדברים ·
דברי תוכחת שהיו אומרים להם הנביאים: ברוחו · ברוח נבואה שהיתה
מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול · על אבותיכם:

ויהי כאשר־קרא ולא שמעו כן יקראו ולא
אשמע אמר יהוה צבאות: ואסערם על כל־
הגוים אשר לא־ידעום והארץ נשמה אחריהם
מעבר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה:

ויהי כאשר קרא · כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע:
ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום · מלת ואסערם קמץ ברקרוק ·
ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ומפעל · ואחרים כתבו כי כלו מהקל ועל
על פי שהוא כדר · ופירושו ואסער עמם · כמו ישושום מדבר וציה שפירושו ישעיה לה
ישושו עמם · ואמר ואסערם ולא אמר ואסערם כמשפט כדי להקחיב על
העין ולהקל מעליה · ונקרו האלף בצרי והסמך בקמץ להאריך המלה ולהרחיבה
עוד · וענין הפסוק אני מסער עמם בגלות כענין בכל מקום לו ס · ורכבת ישעיה סב
מורה כלשון בני אדם · ויתכן לפרש מיקיה ואסערם פועל יוצא כי מנהגו
כי פעל אחד עומר ויוצא · כי מנהגו הלשון עקבי סוס שהוא עומד הלמוני שופטים ה׳
כל ידעתי יוצא · ותחכם רכי אבדיהם אל לא מידע ואסער עליהם בסערת משלי כב
רוחי והיא תפוץ אותם על כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם · תהיה
ותשב ותשאלת יושב:

ח ויהי דבר־יהוה צבאות לאמר: כה אמר
יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה
גדולה

גְּדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָם
וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה
צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלָם וְאִישׁ
מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃ וּרְחֹבוֹת הָעִיר
יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃

ויהי דבר ה׳ צבאות לאמר · כמו אחי כאמר וכמקרא לית כותיה׃
כה אמר · קנאתי · וזאת הקנאה · נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם וזו הקנאה כעבורה וחמה גדולה אשפך על כל הגוי׳ הבאי׳ עליה׃ כה אמר · ונקראה ירושלם עיר האמת · כמו שכתוב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב · הוא הדין לכל ארץ ישראל · וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה ועוד מפני הר ה׳ · הר הקדש · שלא יחללוהו עוד זרים׃ כה אמר ה׳ · על כל הנחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה׃ ואיש משענתו בידו · כמשמעו כמו שאמר כרוב ימים׃ ורחובות · מבואר הוא׃

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ
אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃
וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָם וְהָיוּ־לִי לְעָם
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה׃

כה אמר ה׳ · גם בעיני יפלא · יש מפרשי׳ בתמיה כאלו אמ׳ הגם בעיני יפלא וכן אתה זה בני עשו · והדומים לו · והחכם רבי אברהם אע״ל פי׳ כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו׃ כה אמר · מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש · הוא הישוב השלם מן מזרח עד מערב ישראל עומים בכל מקום מהישוב׃ והבאתי · וזכר ירושלם

בְּכִסְלֵו׃ וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ
וַאֲנָשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהֹוָה׃ לֵאמֹר אֶל־
הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהֹוָה צְבָאוֹת וְאֶל־
הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי
הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃

ישעיה סד ויהי בשנת׳ וישלח. פי׳ אחר שלח. וכן הן אתה קצפת ונחטא׳
ויקרא ט׳ ויגד מעשות החטאת׳ והדומים להם. ופי׳ אחר שלח היה דבר ה׳ אל
זכריה ולא זכר מי היה השולח׳ וי״מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן
הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם׳ והנכון כי ביתאל כמשמעו׳
וכן״ת ושלח לביתאל׳ ואלו השולחים היו בני הגולה׳ ואמר וישלח לשון
יחיד דרך כלל׳ וכן האבכה׳ כאשר עשיתי׳ והשלוחים היו שראצר ורגם
מלך ואנשיו׃ ורגם מלך אדם ששמו כך והביא אנשים עמו וזהו שאמר
ואנשיו׳ ובאו לירושלם לחלות את פני ה׳ ושלחו בידם בני הגולה לשאול
ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האלה׃ לאמר׳ לבית ה׳׳ כמו
בבית ה׳. וכן״ת דמשמשין בבית מקדשא דה׳׃ ואל הנביאים׳ חגי וזכריה
ומלאכי׳ וי״א ולעזריה׃ האבכה׳ כי עדיין לא היו מתחילי׳ בבנין הבית מפני
הצוררים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אעפ״י ששמעו כי היו בונים
היו קטני אמונה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין
הבית ויעמוד מפני הצרים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו
שבעים שנה׃ הנזר׳ מקול׳ כלומר אם אזור מהמאכל ומהמשתה ומהתענוג׳
וי״ת האמנע עם מתענקין׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ אֱמֹר
אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־
צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים
שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי
תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים׃
הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהֹוָה בְּיַד
הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלִַם

ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה
ישב :

והי׳ אמור · בחמישי ובשביעי · אע״פ שהם ארבע צמות וזכר החמישי שהיה
בו החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שככר נשארו דלת
הארץ ולא היתה החרבה הם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמים
וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי · ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית
למחרתו : הצום צמתוני אני · צמתוני נמתם אותי · כלומר אם נמתם
בעבורי · בעבור עונותיכם החרבה הבית ונגליתם ובעבור זה נמתם · אם תעשו
משפט וצדקה אין אתם צריכים לצום כי הנה יבנה הבית ותעלו מן הגולה
ותשבו בארץ כל הימים. אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם · ומה
שאמר אני אחר שאמר צמתוני ר״ל האני צריך אתכם לצום · ויש הצום תענית
אינן מתענין קדמי :　　　וכי תאכלו · כלו׳ מה לי לצומכם ולמאכלכם.
הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכם הכל
הוא לכם מה לי בכל זה. כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי :
הלא · מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד
עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע :
והנגב והשפלה יושב · כלומ׳ כל הארץ יושבת לבטח · וזכר הנגב והשפלה
וכל שכן הערי׳ והגבעות שהיו יושבי׳ לבטח : יושב · כלומ׳ היה בהם ישוב בטח :

ויהי דבר יהוה אל זכריה לאמר : כה אמר
יהוה צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד
ורחמים עשו איש את אחיו : ואלמנה ויתום
גר ועני אל תעשקו ורעת איש אחיו אל
תחשבו בלבבכם :

ויהי דבר ה׳ · אחר שהפסיק הדבו׳ כדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו
תכלית הדברים הראשונים שיאמר עוד אל כל עם הארץ מה שהיו קוראי׳ להם
הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם :　　　כה אמר ה׳ צבאות ·
משפט אמת שפטו · כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמתי ·
ומי שהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו :
ואלמנה ויתום גר ועני · אלו שהם חלשי׳ הזהרו בהם יותר שלא תעשקו
אותם לא בממון ולא בדברים :　　ורעת איש אחיו · ר״ל אל תחשבו
איש רעת אחיו בלבבכם ואפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה · ועוד
שהמחשבה מביאה לידי מעשה · ואפילו לא יעשה מעשה אסור׳ שנאמר לא　ויקרא יט
תשנא את אחיך בלבבך :

וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם
הכבידו משמוע: ולבם שמו שמיר משמוע את־
התורה ואת־הדברים אשר שלח יהוה
צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי
קצף גדול מאת יהוה צבאות:

הושע ד ויטאנו. סוררת. ענין עוות כמו כפרה סוררה. ומי שאינו רוצה להקשיב
לקורא אליו יעוות כתפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: ולבם שמו
שמיר. שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה: ואת הדברים.
דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים: ברוחו. ברוח נבואה שהיתה
מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול. על אבותיכם:

ויהי כאשר־קרא ולא שמעו כן יקראו ולא
אשמע אמר יהוה צבאות: ואסערם על כל־
הגוים אשר לא־ידעום והארץ נשמה אחריהם
מעבר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה:

ויהי כאשר קרא. כמו שקרא להם באמי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע:
ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום. מלת ואסערם קשה בדקדוק.
ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ומפעל. ואחד כתב כי כלו מהקל ואף
ישעיה לה על פי שהוא כבד. ופירושו ואסער עמם. כמו ישושום מדבר וציה שפירושו
ישושו עמם. ואמר ואסערם ולא אמר ואסער כמשפט כדי להרחיב על
הענין ולהקל מעליה. ונקרו האלף בצרי והסמך בקמץ להדריך המלה ולהרחיבה
ישעיה סג עוד. וענין הפסוק אני מטלטל עמם בגלות כענין בכל צרתם לו צר. ודרכה
תורת כלשון כעס חרס. ויקץ לשרש שיקיה ואסערם פועל יוצא כי מנהג
שופטים ה׳ כי פעל אחד עומד ויוצא. כי מנהגו הלמו עקבי סוס שהוא עומד הלמוני
משלי כג בל ידעתי יוצא. והקהם רבי אברהם אבן עזרא אל פירש ואסער עליהם בסערת
רוחי והיה קציף אותם על כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם. קטן
והנגב והשפלה יושב:

ח ויהי דבר־יהוה צבאות לאמר: כה אמר
יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה
גדולה

גְּדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָ‍ִם
וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַ‍ִם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה
צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלָ‍ִם וְאִישׁ
מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃ וּרְחֹבוֹת הָעִיר
יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃

ויהי דבר ה׳ צבאות לאמר · כמו הכי כאמר ובמקרא לית כותיה׃
כה אמר · קנאתי · זאת הנבואה נחמה לעתיד לימות המשיח
במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בעבורה וחמה גדולה אשפוך
על כל הגוי׳ הבאי׳ עליה׃ כה אמר · ונקראה ירושלם עיר האמת ·
כמו שקבלתי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב · הוא הדין לכל צפניה ג
ארץ ישראל · וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה ועוד מפני הר ה׳ · הר
הקדש · שלא יחללוהו עוד זרים׃ כה אמר ה׳ · על כל הנחמה
אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה התשובה׃ ואיש משענתו
בידו · כמשמעו כמו שאמר ברוב ימים׃ ורחובות · מבואר הוא׃

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ
אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃
וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָ‍ִם וְהָיוּ־לִי לְעָם
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה׃

כה אמר ה׳ · גם בעיני יפלא · ש מתמיה׳ בתמיה כאלו אמ׳ הגם בעיני יפלא
וכן האתה זה בני עשו · והדומים לו . והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פי׳ כמשמעו בראשית כ״ז
כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו׃ כה אמר ·
מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש · הוא קיבוץ הגלות מן מזרח עד מערב
שישראל פזורים בכל מקום מתיישבו׃ והבאתי · וזכר ירושלם

כמו שהי׳ לפני שהיה עיר הממלכה מפני בית המקדש שקים כם שהיו כל ישראל
הושע ב׳ בקים שם : באמת · כמו וארשתיך לי באמונה :

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם
הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה
צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת : כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם
שְׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׂכַר הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה
וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־
כָּל־הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ :

כה אמר · תחזקנה ידיכם · כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות
תחזקנה עתה ידיכם במעשה הקל ולבנות ביתו כאשר התחלתם · כי אתם
רואים כי ביום יסד בית ה׳ התחיל הברכה לבא עליכם : כי לפני
הימי׳ ההם · ר״ל לפני שיוסד ביתה׳ שיוסד בשנת שתי׳ לדריוש ביום כ״ד לתשיעי
ידעתם כי שכר האדם לא נהיה כלו׳ לא נהיה לברכה אלא הלך למארה :
איננה · כלו׳ הבהמה איננה כיון שהלכה הלך למארה : ואשלח · ענין הפקר
ויקרא כו הדבר לרעה · כמו ושלחתי בכם את חית השדה · כתרגומו ואגרי :

וְעַתָּה לֹא כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת : כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם
הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ
וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם
הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה : וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם
קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן
אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ
תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם :

ועתה

ועתה · מבואר הוא : כי זרע השלום · כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום · וי"א זרעו יהי שלם : והנחלתי · אמר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' · או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל . ובבית שני לא שבו בית ישראל : והיה קללה · שהגוים מקללים אתכם · גם כבא רעב או מקרה רע באדם יאמרו כי בעון ישר' הוא שעוכנים ביניהם : והייתם ברכה · שהגוים יתברכו בכם · כמו והיה ברכה : תחזקנה ידיכם · בזמן הזה מפני הנחמות הטובות שתשמעו שעתידות לבא לישראל : בראשית י"ב

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי : כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ :

כי כה אמר · ולא נחמתי · כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם : כן שבתי · אל תיראו · אל תיראו מהשונאים אתכם שבלבם ויחריבו החושבי' להשבית מעשיכם עתה :

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם : וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה :

אלה · דברו אמת · שלא ידברו אחד בפה ואחד בלב : ומשפט שלום. כי אם תשפטו צדק יהיה שלום בין בעלי הדינין · כמו שאחז"ל כמשל בני אדם דשקיל גלימי מבי דינא ומזמר ואזיל באורחא · וגם הביאו פסוק על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלו' כל העם אפי' המתחייב בדין · ורז"ל שמות י"ח
פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמ' איזה משפט שיש בו שלום הוי אומ' זה ביצוע : ומשפט · פתות כי הוא סמוך : בשעריכם · כי שם מושב הזקני' כמו שאמר בתורת הפרשה אל הזקנים : ואיש את רעת רעהו אל דברים כ"א
תחשבו · ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו · פי' למעלה : ושבועת שקר בסע' סימ' ז'
אל

אל תאהבו. אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי. כלומר מה שעשיתי אני אל תאהבו אתם: כי את כל אלה. חשוב איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך מהדברים שהם האמת והשלום. לפי' אמר את כל אלה:

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן
וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת
וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃

ויהי דבר ה': כה אמר ה'. ואם תעשו אלה הדברים אשר צויתי אתכם אמר ה' צבאות כי הצומות אשר שאלתם אם תצומו כאותם הימים לא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהיה לכם: צום הרביעי. זהו תמוז שהיו צמים כנגדו כי י"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר: וצום החמישי. זה אב שהיו צמים בט' בו: וצום השביעי. זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה: וצום העשירי. זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל אל ירושלם: יהיה. כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו לששון וגו': והאמת והשלום אהבו. וכיוצא שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם:

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים
וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃ וְהָלְכוּ יוֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־
אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־
אָנִי׃ וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים
לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלִָם וּלְחַלּוֹת
אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל
לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי

לאמר

לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים
עִמָּכֶם ׃

כה אמר. עוד אשר יבואו עמים. עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה
בימות המשיח. וכן עוד היום הגדול פי׳ עדיין. כמו עוד אושיבך באהלים. בראשית כט
והדומים להם ׃ והלכו. אלכה גם אני. כתרגומו דין לדין יימר איזיל הושע יב
אף אנא ׃ ובאו עמים רבים וגוים עצומים. עצומים במספר. וכן
עצמו לי אלמנותיו מחול ימים. כענין הכמות. והענין כפול במלות שונות. ירמיה טו
ויאי ומלכוון רברבן ׃ כה אמר. בימים ההמה אשר יחזיקו.
זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו. ואחר כך אמר והחזיקו
לאריכות הדברים בענים כמו אם באמת ובתמים ריוקם ׃ עשרה אנשים. שופטים ט
איננו דווקא אלא שהוא דרך תשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם. והדומים ויקרא כו
לו. וכדרך עשרה אנשים מכל לשונות הגוים כי שבע אמות לכל כנף
וכנף מארבע כנפות ׃

ט מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק
מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל ׃ וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי
חָכְמָה מְאֹד ׃ וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבָּר־
כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט חוּצוֹת ׃ הִנֵּה
אֲדֹנָי יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ
תֵּאָכֵל ׃

משא דבר ה׳ בארץ חדרך. נבואה זו היתה בארץ חדרך ודמשק ששם תהיה
מנוחתה. או פירוש נבואת ה׳ תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל.
כי מארץ ישראל תהיה. וכן דמשק תהיה מנוחתה ככל שכינת כבודו ונבואתו. נח
ומצאנו בדברי רז״ל חדרך ר׳ כ״פ אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך יהודה
לישר׳. אמר לו ר׳ יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים
מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך. אמר
לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק
שנאמר ודמשק מנוחתו. ואין מנוחתו אלא ירושלם. וכן הוא אומר זאת תהלים קלב
מנוחתי עדי עד. אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תלה. אמר לו ירמיה ל
שאינה עתידה לזוז ממקומה. אמר לו ומה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה יחזקאל מא
שעתידה

שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה הזו שצרה למטה
ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק · וכן הוא
שיר ז' אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק ונליות כאות וחויות בתוכה שנא'
ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם · כי באותן הימים יהיה עין כל אדם
לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות
הקרובות לארץ ישר' כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתי' נכללות בערי יהודה ויהיו
באמונת ישר' : וכל שבטי ישר'· כל שכן שבטי ישר' שיהיה עינם ולבם לה'·
או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת
בספ' קימ' ח' בדרכיהם · כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : וגם חמת · אמר
עמוס ו' וגם חמת שהיא עיר גדולה · כמו שאמר חמת רבה · והיא חוץ לגבול ארץ
ישראל כי היא אחד מגבולי ארץ ישראל · ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת
בתוך גבולה · הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד · וכן צר
וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה· וטעם כי חכמה מאד על צר כמו
שנזכר בפרשת צר בספר יחזקאל· ופי' כי חכמת בעיניה בימים קדמונים ולא
הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל:
ותבן· כי כשבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר
וחרוץ כטיט חוצות לא הועיל לה כל זה · כי הנה יהוה יורישנה ·
כלומר הורישה מכל גדולתה : והכה בים חילה · כמו שמפורש ביחזקאל ·
וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח · ואף על פי שהיו יושבים בה באותו
הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים· גורע דבר זר לכל כי נכתב בעבריים
וכתוב אבל הגוים' היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן :

תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחִיל מְאֹד
וְעֶקְרוֹן כִּי־הוֹבִישׁ מֶבָּטָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה
וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב׃ וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד
וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים׃ וַהֲסִירֹתִי דָמָיו מִפִּיו
וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ
וְהָיָה כְּאַלֻּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי׃ וְחָנִיתִי
לְבֵיתִי מִצָּבָה מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וְלֹא־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם
עוֹד נֹגֵשׂ כִּי־עַתָּה רָאִיתִי בְּעֵינָי׃

תרא · מלרע הטעם ברא"ש · אמר כשתראה אשקלון שבעה צר תכנע גם
היא · ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו ותבן
צור

צור · אמר אמת קבלה כה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי
שחכמה מאד. בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל · וצידון היתה סמוכה לה
ועמשכת אחריה לפיכך סמכה אל צור : ותבן · תחשב להמלט בבנין שתבנה
ובכסף ובזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה השם יורישנה : מצור ·
מגדל חוק וכן ויבן עדי מצודה· וכן תרגו׳ ובנת צור תוקפא לה : וחרוץ כמו ד״ה ב׳ א׳
זהב · וכן בירקרק חרוץ · וכן תרגו׳ ודהבא : הנה ה׳ יורישנה· ענין תלים סח
גרוש ושלוח · כמו מוריש אותם מפניך · והדומים לו · וכן תרגו׳ מתרך לה : דברים יח
והכה בים חילה· כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו ישא הים וישטף
אותו והיא באש תאכל: והיא· רוצה לומר העיר ובניניה ומגדליה הבצורות
שהיתה בוטחת בהן תהיה אש מתוכה שתשרוף אותם : תרא· וכשתראה אשקלון
כי צור נחרב׳ ביד אחד תירא ותבעט לפני ישראל · וכן עזה וכן עקרון : כי
הוביש מבטה · והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להעזר עמה בעבור
חוזקה: מבטה · המ״ם בקמ״ץ · והוביש ענין בושת · ופי׳ עם צור שהיו מביטי׳
אליו יבוש כשיורישנו האל יתברך · ויש פי׳ הוביש על עקרון ופי׳ הוביש
עקרון ממבטה · והקנס אחרי כהיותה מבית רוחצתה : ואבד מלך מעזה ·
מלכות שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה : לא
תשב · באשדוד שהיו שם באותו הזמן · כי ישראל יהיו מיישבין אותה :
וישב ממזר באשדוד · יש מפרשי׳ שם אומה· ויש אומר מעריות ישר׳
שישבו לברם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל · והנה אמר כי אליהו יטהר
הממזרים ויכנס בקהל ה׳ · ויש לפרשו בתקרון לפי הדמיון· וממזר כמו זר·
וכן לא יבא ממזר · ושני המאין נוספו כמו שני המאין אשר במלת נהדסו דברים כג
ממגורות · ופי׳ היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי· כי תחת יואל א׳
יד ישראל יהיו · וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים :
והסרותי דמיו מפיו · דרך משל· כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא
דמיו ושקוציו· על הבער לב רשעי לב שביניהם: ונשאר גם הוא לאלהינו·
ומה שישאר מהם שיהיה לבם נכון לה׳ אשאיר אותו והיה כאלוף ביהודה ·
ופי׳ גם הוא כמו אחד בני הנכר הנלוים אל ה׳ שנא׳ עליהם והביאותים אל הר ישעיה מ״ו
קדשי ושמחתים בבית תפלתי · הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה : ועקרון
כיבוסי . תהיה עקרון כמו היבוסי · וזכר יהודה לפי ששם הר הקדש ובית
התפלה · והאלופי׳ דמיו ושקוציו גבול הטה שרמזין בו אמות העולם :
וחניתי לביתי מצבה · אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי· יהיה שמי
להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא
מעובר ומשב שירע להם : מצבה · כתוב באלף במקום אלף : כי עתה
ראיתי בעיני ·עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני ענים
וטלטולם בגלות בין האמות והושיעם והביא עליהם כל זאת הטובה: ראיתי·
כמו וירא אלהים את בני ישראל · והחכם ר׳ אברה׳ אבן עזרא ז״ל פי׳ כי הם דברי שמות ב׳
הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראות הלילה בנבואה כל זה :

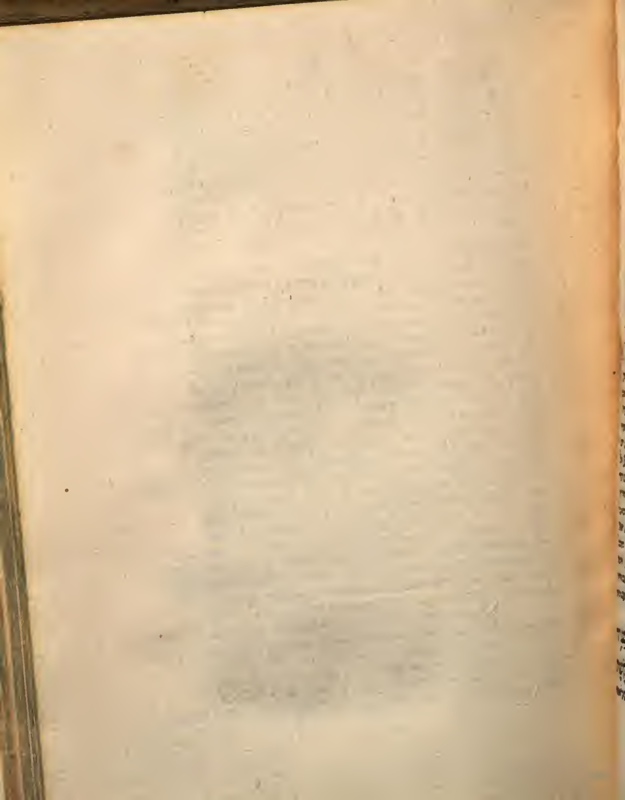
גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלַםִ הִנֵּה

מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת׃ וְהִכְרַתִּי־רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלַםִ וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ גַּם־אַתְּ בְּדַם־בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ׃

גילי מאד בת ציון. גילי מלרע. וזכר ציון וירושלם כי היא ראש הממלכות:
צדיק ונושע הוא. צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג: נושע.
פעל שהוא עבר מוסב לעתיד מבני הנו׳ : עני. כמו ענו. וכלו׳ עניוון. וכן
אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו. קנה רצוץ ישעיה מב
לא ישבור וגו׳ : ורכב על חמור. לא מחסרון שאין כל העולם יהיה ברשותו
אלא מענוה ירכב על חמור. ועוד להודות כי לא יצטרכו ישר׳ לסוסי׳ ולרכב.
לפי׳ אמר אחריו והכרתי רכב מאפרי׳ וסוס מירושלם: ועל עיר בן אתונות.
כפל הענין כמש׳ : ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי הוא הנבחר לרכוב.
וכן אמר על בני יאיר רוכבים על שלשי׳ עירי׳ : בן אתונות. כל בן אחת שופטים י׳
מהאתונות. וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד : והכרתי. וכן שופטים יב
אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך. וזכר מאפרי׳ מיכה ה׳
ומירושלם לפי שהיו נחלקות הממלכות בימים הראשוני׳ אבל בימי המשיח יהיו
אחדים : ודבר שלום לגוי׳. ישלי׳ בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי
כל הגוי׳ יהיו שומעי׳ אליו: ומשלו מים עד ים. פי׳ החכם ר׳ אברהם אע״ זל
מהים הדרומי הנקרא ים האדו׳ עד הים הצפוני שהוא ים אוקיינוס : ומנהר
עד אפסי ארץ. מנהר הידוע מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ
שהוא סוף המערב. והנה ימשול בכל העולם : גם את. אמר כנגד
כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו. אמר גם את
תהיי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישר׳ בגלות יותר מכל
המצו׳ : מבור אין מים בו. והוא הגלות. ויש בדם בריתך דם הברית אשר
כרת ה׳ עם ישראל בסיני. והאחד פי׳ מים נבואה כלומר מה שנסתמה הנבואות
בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה ומלאכי. וכן מצינו שאומר בענין הנבואה
הוי כל צמא לכו למים : ישעיה נה

שׁוּבוּ לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת

סלאתי

מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ
יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ וַיהֹוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה
וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהֹוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע
וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ יְהֹוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם
וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן
וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃

שובו לבצרון. המפרשים פירשו ענין פרשה זו בבית שני. ואדוני אבי ז"ל פי' הפרשת
כל בבית שני אלא שאחר פסוק זה פי' עתידה כהכתוב' למעלה. ופי' שובו
לבצרון שובו לאל ית' שהוא מבצר ומגדל עוז: אסירי התקוה. בעבור
שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים: גם היום מגיד
משנה אשיב לך. אמר האל ית' בעבור אהבת קרובה יבשר לך הנביא המגיד
שנה לבשורה שאגיד שהית' עתיד' והוא מה שהושיע האל ית' לישראל מידי
יון בבית שני על ידי מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו. ולפי דעתי כי כל הפרשה
עתידה. ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי.
שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון כלומר כיהודה אלחם עם יון:
מלאתי אפרי'. כמו מלא ידו בקשת. והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות מלכים ב' ט'
החץ. ווכר אפרים אע"פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטי'
כמו נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר
מצאתיו בדברי יאשיהו. מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישר' והם גלו עם שבט ד"ה ב' לד'
יהודה ובנימין לבבל ושבו עמהם בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון.
אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה. וזהו שאמר ושמתיך כחרב
גבור: ויהוה עליהם יראה. כלומר ה' ילחם להם: בשופר
יתקע. כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים: והלך בסערות תימן. ילך
על בני יון כמו הולך סערה כמו שכתוב ה' בסופה ובסערה דרכו. ווכר עמוס א'
תימן שהוא פאת דרום כי משם תבא רוח סערה. כמו שכתוב מן החדר תבא איוב לז'
סופה. והוא רוח דרום כמו שכתוב ואחרי תימן. וכן תרגם יונתן ודבר איוב ט'
בעלעול רוח דרומא: יהוה צבאות יגן עליהם. על יהודה ואפרים
שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלע. ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אותם
אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם היותם לעבדים ולשפחות.
וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני קטנות שקולעים בהם הקולעים לפי שכנה
בני יהודה כתכב' אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימים אותם
בעטרה: ושתו המו כמו יין. ר"ל ישתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו
אם ישתו יין ובא על דרך הצעקים דמם ישכרון. וההמיה על היין כמו שאמר ישעיה מט
שכרו

ישעיה כט — שכרו ולא יין נעו ולא שכר : ומלאו כמזרק כזוית מזבח · יהיו מלאים
שם — מדם הקרבנים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כמו זוית המזבח
שזורקין בהם הדם ·

וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃ כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת׃

והושיעם · כצאן עמו · כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיעם כי
הוא צאנו · ויש כמו שהושיעם על יד משה שהיה רועה אותם כצאן כמו שאמר
תהלים עז — נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן : כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · כי
יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא
תהלים ס — אדמת הקדש : מתנוססות · מתרוממות · וכן נתתה ליראיך נס להתנוסס · וכן
נס ענין גבהות ורוממות · כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש הנס :
כי מה טובו ומה יפיו · אמר מה טוב יהיה טוב ארצם מה טובו של הדגן
והתירוש המגדל והמנובב בחורים יפים ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא :

י שְׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה
חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב
בַּשָּׂדֶה׃ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ
שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן
נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃

שאלו · בזמן ההוא אם תשאלו מהשם יתן מטר בעת מלקוש ה' עושה
חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשה חזיזים ויתן מטר והחזיזים יהיו עם המטר ·
איוב כח — וכן אמר ודרך לחזיז קולות · והם אותם שמבהיקים בעת המטר לפני כח
הרעם · והוא מגזרת חזה · ורז"ל פי' כמו ענן · ומה שאמר בעת מלקוש
שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלומר אפי' באחרונה אם יצטרכו למטר
דניאל יב — יתן להם ויגדל העשב מהרה : ומטר גשם · בסמיכות כמו ואדמת עפר · מטר
תהלים מ — היין · כל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא : לאיש עשב בשדה · לכל
אחד מהם יתן לו עשב בשדהו · ורז"ל פי' כי בזמן שישראל עושים רצונו של
מקום יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו למטר ולא האחרים יתן לו
לבדו מטר · ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב
אחר

אחר ינן לאותן העשב לכרו מטר · כמו שאמר אחד מן החסידים אלי מטרא
בעי מטרא ואלי מטרא לא בעי מטרא׃ כי התרפים. אז ידברו כי
התרפים דברו און · כי ידאו כי הנבואות שאמרו נביאי האומות שנקיימו ·
ידעות שנקיימו בחרבן הארץ והנחמות יתקיימו בזמן הזה · ידברו אז כי
בעלי התרפי' שהיו מתנב' אותם קודם חרבן הארץ וכן הקוסמי' ונביאי השקר
בחלומותיהם שהיו אומרי' להם קודם החרבן שלום יהיה לכם ידברו אז כי
הכל ינחמון והכל היה שקר ואון והבל: על כן נסעו· שנעו ונגלו מארצם כמו
הצאן אשר אין להם רועה ׃ יענו כי אין רואה · יענו כשנו · וכן ומקומם ישעיה לא
לא יענה ענין כניעה ׃

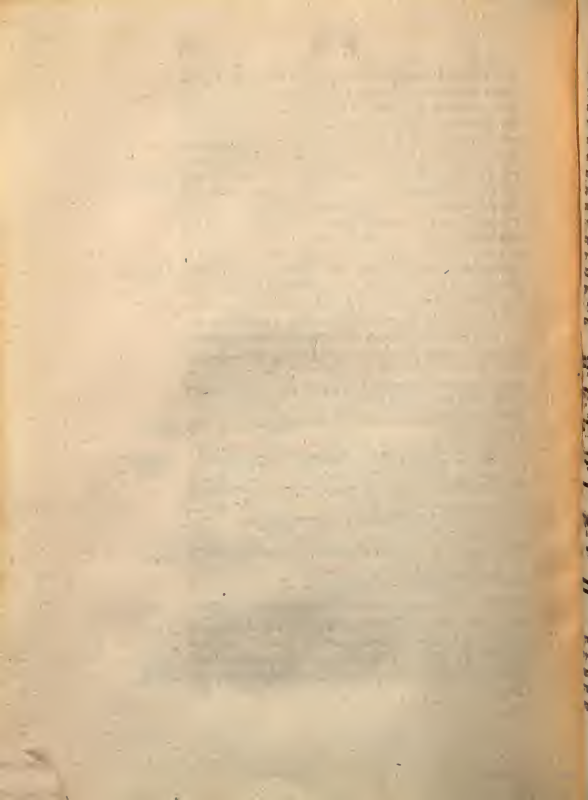
עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי־
פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה
וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ מִמֶּנּוּ פִנָּה
מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל־
נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃ וְהָיוּ כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת
בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי
סוּסִים׃ וְגִבַּרְתִּי אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית
יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ
כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וְאֶעֱנֵם׃ וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם
כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם
בַּיהוָה׃

על הרועים · מלכי יון שלחצו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי
עליהם · ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטים לרועים או
לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם ׃ אפקוד · עונם עליהם ׃ כי
פקד· זכר ענים ולחצם ואמר להושיעם ׃ את עדרו· לא יניחם ביד הרועים
עוד ׃ ושם אותם כסוס הודו במלחמה· כמו הסוס שיראה כחו וגבורתו
במלחמ' . שנא' עליו וישיש בכח יצא לקראת נשק ׃ ממנו פנה · איוב לט
פנה

פנה הוא משל על ראש העם · כמו שאמר יתיצבו פנות כל העם · שר״ל ראשי שופטים כ׳
העם · ר״ל שלא יהיה עליהם ראש מיון : יתד · הוא הפקיד · וכן אמר ותקעתיו ישעיה כב
יתד במקום נאמן : קשת מלחמה · שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם
רב להם : יצא כל נוגש יחדיו · שיהיו נוגשי׳ באויביה׳ : והיו כגבורי׳
בוסים בטיט חוצות · ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחלה והיו בוסים
ורומסים אויביהם כתוך טיט חוצות : במלחמה · בעוד׳ מלחמה שילחמו
עמם : והובישו רוכבי סוסים · האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם
בשת שישראל ינצחום והם רגלים : וגברתי · אתן להם גבורה על
אויביהם : והושבותים · מלה מורכבת מן הושבתי׳ מן ישב ומן השיבותי׳ מן שוב
ושני הענינים נכוני׳ כאן · ר״ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטח׳ :
והיו כאשר לא זנחתים · יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתי׳ מעולם
כי מרוב הטוב׳ לא יזכרו הרעות׳ שעברו : והיו כגבור אפרים · אפרי׳ יהיו
כלם במלחמה כמו גבור · כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם · כתו׳ קית׳
ישמח לבם בנצחם אויביהם : כמו יין · פי׳ כמו שותה יין · וכן תרגם יונתן
כשתי חמר · וכן כי חמורות אתה · איש חמורות · לץ היין · שותה היין · דניאל ט
והרומים להם רבים : ובניהם יראו ושמחו · הקטני׳ והנערים שאין ראוים משלי כ׳
להלחם יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה וישמחו :

אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ
רָבוּ : וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ
אֶת־בְּנֵיהֶם וָשָׁבוּ : וַהֲשֵׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן
אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם : וְעָבַר בַּיָּם צָרָה
וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר
וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר :
וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ נְאֻם
יְהוָה :

אשרקה להם · ענין משמע השפתים בקול והוא סימן הקריאה · וכן ושרק לו ישעיה ה׳
מקצה הארץ · ועוד אקבצם ימלכי משני הצרות שהיו עושים להם מלכי יון היו
מפוזרי׳ בין האומות ובימי החשמונאי שבו אל ארץ ישראל · ואם זה הפסוק
לעתיד : ורבו כמו רבו · כמו שרבו במצרי׳ כן ירבו בזמן הקבוץ : ואזרעם
בעמים

בעמים . ר"ל שאמר זה על שהיו דומים כגוים כשנתפזרו באומות מפני גזרות מלכי
יון וגם היו זוכרים האל ומתפללים : וחיו את בניהם ושבו . וגם יחיו עם
בניהם ושבו לארצם בימי בני חשמונאי . ור"ל ואזרעם בעמים אחר שיהיו נושעי'
בימי חשמונאי ילכו לפזור או לטייל בין העמים ויהיו מזכירים בניהם על
התשועה שעשה להם האל ית' : וחיו את בניהם ושבו . כשישובו לארצם ישובו
בממון גדול שיהיו בו עם בניהם : והשיבותי' מארץ מצרי' ומאשור .
שיצאו שם מפני הגזרות : ואל ארץ גלעד ולבנון . גלעד מעבר הירדן
מזרחה . ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר . כמו שאמר ההר הטוב דברים ג׳
הזה והלבנון : ולא ימצא להם . לא יספיק להם מרובם . וי"ת ולבנון ומקדשא
כמו שתרג' אונקלוס : ועבר בים צרה . האומות שהם רבים כמו
הים יעבר בהם צרה . ואמר ועבר לשון זכר על דבר הצרה : והכה בים
גלים . האל ית' יכה בים ובגליו ויביא אותם אל המון העמי' . וזהו והוביש
כל מצולות יאור כמו שפי' והורד גאון אשור . וזכר אשור ומצרים
שהם הרעו לישר' יותר מאחר האומות : וגברתים ביהוה . כמו ואל שמות ט׳
משה יאמר עלה אל ה' . הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני .
והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ושאחריה וזכר יהודה ואפרים על נכון .
כי בימי המשיח ישובו כל ישראל לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית
שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימין . וכוזכרו יהודה בכל מקום כאלו וזכר
בנימין עמו כי בנימין נטפל ליהודה . ומה שזכר עוד הוא כאלו זכר גוג ומגוג
כי אותם היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח . וכלה על בניך יון על בני
עממיך כמו שכתבנו . וכל הפרשה מבוארת לפי הפירוש . ומה שאמר ואזרעם
בעמים פירושו כדעת המתרגם כמו שכתבנו . ופירוש ועבר בים צרה כמו
שפירשנו . או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחרים ה' את ישעיה י״א
לשון ים מצרים וגו' :

יא פתח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ :
הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ
הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוּר : קוֹל
יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת
כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן :

פתח לבנון . פירשו המפרשים זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת
חורבן בית שני . ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על חורבן מלכי
האומות . וכוח הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגו' : הילל
ברוש . כי אילילו מלכיא וגו' : הבציר . כמו ערים בצורות . וכתיב הבצור דברים ג׳
כולו וקרי ט"ו הבציר והענין אחד . וי"א לפרש הבציר כענין והשיג לכם ויקרא י״א
דיש

ר״ל את בכיר • והמשילם לעצי היער ולמכס לבכיר לפי שהיו עושים עולות •
כלומר שהיו עשירים וגדולים בעלי נכסים ומקנה וקנין : קול יללת •
אדרתם• אוקס ותפארתם• ופי׳ הפסוק כתרגומו • ורז״ל פי׳ הפרשה על חורבן
בית שני ולבנון הוא בית המקדש. ואמרו כי מ׳ שנה קודם חורבן הבית היו
דלתות ההיכל נפתחות מאליהן • גער בהן רבן יוחנן בן זכאי • אמר לו היכל
היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך
זכריה פתח לבנון דלתיך :

כה אמר יהוה אלהי רעה את צאן ההרגה : אשר קניהן יהרגן ולא יאשמו ומכריהן יאמר ברוך יהוה ואעשר ורעיהם לא יחמול עליהן : כי לא אחמול עוד על יושבי הארץ נאם יהוה והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם :

כה אמר ה׳ אלהי רעה את צאן ההרגה. פרשה זו רוב המפרשים פירשוה
לשעבר • אמר לנביא שיתנבא על ענין ישראל מה יהיה עד גלותם • ויש אומרים
בבית שני • וקראם צאן ההרגה כי עתידים הם ליהרג ביד שונאיהם תמיד
כשעוברים על מצות האל ית׳ • ופי׳ אדוני אבי ז״ל רעה מקור כמו לרעות וכן
יחזקאל לד למען היה לה ברק כמו לחיות • כלומר הוא אמר לרעות כי לא אמר לנביא
פס׳ יח שירעם הוא אלא האל אמר לרעותם • כמו שאמר וארעה את צאן ההרגה :
אשר קוניהן יהרגון • יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה
בלי חמלה : ולא יאשמו. אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם •
ומוכריהן יאמר . כל אחד ממוכריהם יאמר כשימכרן ברוך ה׳ ואעשיר.
יאמר ברוך ה׳ כי אני עשיר מדמי אלה השבויים • וכאמרו הרשע המוכר
ישעיה לו ברוך ה׳ והוא בחשבו כי רצון האל ית׳ במעשה זה. כמו שאמ׳ סנחריב המבלעדי
ה׳ עליתי על הארץ הזאת להשחיתה • או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת
שבח לאל ית׳ בכל ריוח שלויתו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע• וכענין זה
אמרו רז״ל גנבא בפום מחתרתא רחמנא קרי : ואעשיר• האלף נוח והוא
פתוחה והענין בשוא לבדו : ורועיהם לא יחמול עליהן• והאל שהוא רועיהם
אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלים ביד אויביהם מוכרים וקונים •• ואמר
תלים קמט רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו • איה אלוה עושי :
איוב לה כי לא אחמול עוד • אם לא ישובו ממעשיהם : על יושבי הארץ • על
יושבי

יושבי ארץ ישׂ׳ : ביד רעהו וביד מלכו · ישחיתו זה בזה ומלכם גם כן ישחית
בהם הן מלך ישׂ׳ והן מלך האומות השולט עליהם : ממציא · מזמין : כמו ואת ויקרא ט׳
העולה המציאו אליו לנתחיה : וכתתו את הארץ · בין זה ובין זה יכריתו
וישחיתו את ארץ ישראל : ולא אציל מידם · לפי שחטאו לי :

וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן
וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם
וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃
וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר
נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא
אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃
וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר
אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃
וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים
אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־
טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ
אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי
מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ
בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר׃ וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי
אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה
וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃

ואראה. לכן עניי הצאן. כאמת עניי הצאן ותראם בשלקחתים
לרעות. תחלה אמרם פרשה זו על דעת המפרשים אותה לעבר אף על פי
שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו. ואנכי אפרש אני מה
שאמתה כדעתי בעזרת האל: ואקח לי שני מקלות. דרך הרועה לנהוג בהם
במקל שבידו. ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי
הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך וכר
שני מקלות ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים. לאחד
ולאחד שניהם פתרון שלא כסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שעמהו כך
מצאנו. ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר״ל כי בנעימות נהג אותם.
תלים כג על דרך שאמר דוד המלך ה׳ רועי לא אחסר. בנאות דשא ירביצני על מי
מנוחות ינהלני. וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרי׳ דרך ה׳ שהיו מלכיהם
ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה. ואז היה האל מנהיג אותם
בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע. ולאחד מן המקלות קרא
איוב כ חובלים. והוא לשון השחתה. כמו מחבלים כרמים ר״ל שהם השחיתו דרכם
ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשב לשמור אותם מן האויבים
אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מהכל מעליהם עד גלותם
כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחריהם. ובזמן שהיו רעים היה בא להם
הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב
והיה שם המקל נועם: וארעה את הצאן. בין טוב ובין רע רעתי:
ואכחיד את שלשת הרועי׳ בירח אחד. הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקי׳
וצדקיהו אלו השלשה מתו ביד אויביהם. ויהויכין בן יהויקים אע״פ שגלה לא
נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו.
ירמיה כב כי יהואחז וצדקיהו לא היה מורעם מלך. ויהויקים מת בבזיון סחוב והשלך.
ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ. כי בין שלשתם לא מלכו
אלא כ״ב שנה וארבע חדשים וכלם היו כירח. ומה שאמר בירח אחד ר״ל כזמן
הושע ח מועט. וכמוהו יאכלם חדש את חלקיהם: ותקצר נפשי. על דרך משל.
שופטים י׳ כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל. וכא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה
כאשר נקעה נפשי מעל אחותה. ושני הפסוקים מורים על חורבן הארץ בימי
צדקיהו. וכאמרו וגם נפשם בחלה בי כלומר לא קצה נפשי בהם בתחלה
יחזקאל כג כי גם נפשם מאסה כי מתחלה בעיקר קצרה נפשי בהם. ויונתן לא תרג׳ ותקצר
שופטים י׳ נפשו בעמל ישראל ותרג׳ ותקצר נפשי בהם ורחיק מימרי ינהון. ותרגם
וגם נפשם בחלה בי על דשאוון קדם כפולחני. ובשלשת הרועים לא
פי׳ יונתן דבר אלא תרגמו כפשוטו ושיציתי ית תלתא פרנסי׳ בירחא חד.
ואמר לא ארעה אתכם. וקודם שחרב הבית בימי ב׳ הרועים האלה כשראיתי
כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה
דברים לא עוד אותם. על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל: המתה תמות. כדבר:
והנכחדת תכחד. בחרב: והנשארות תאכלנה אשה את בשר
רעותה. ברעב: ואקח. וכבר לקחתי: את מקלי את נועם.
זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב: ואגדע אותו. ע״י שרעה נכח
הקדושים

פסידותו : להפיר · בנלי וביאור המשך · אמר כיון שראיתי שלא יקום
אחריו מלך טוב הפסדתי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים
דרך ה' אלא בחכרת המלך כמו שכתוב. לפיכך אמר להפיר את בריתי אשר
כרתי אל כל העמים · כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו
לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו · כי גם פרעה נכה שלא לו שלא
ילחם עמו : ותופר ביום ההוא · אותה הברית הופרה ביום
שמת יאשיהו כי שלשת הרועים שלטו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו
אותם : וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי · אותם הצדיקים שהיו
בהם שהיו שומרים אותי. כלומר אשר דברתי להם ע"י הנביאים לא שמעו כי
לא היו מאמינים להם אך הטובי' שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי
כמו ואביו שמר את הדבר. ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא : בראשית לז
ואמר אליהם. דבר ה' הוא שאמר עליהם ע"י הנביאים : הבו שכרי. כיון
שאני רועה אתכם הבו שכרי · והשכר הוא התשובה ומעשים טובים : ואם
לא חדלו. כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו : וישקלו את יחזקאל ב'
שכרי שלשים כסף · שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים ·
ומקצתן מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה ואי אפשר
שלא היו בהם אחרים ואם לא נכתבו · שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך תהלים עט
מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ · ות"א ואמרית להון אם תקין
בעיניכון עבידו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גברין מקצת · כלו'
קצת אנשים שבו בתשובה : ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר.
אמר הנביא שאמר לו האל ית' שישליך זה הכסף אל היוצר · ופי' המפרשים
כמו האוצר כי אותיות אהח"ע הם מתחלפות ופי' שומר האוצר · ובת"א
אמרכלא · ר"ל בדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם
העושים הרע בעיני ה'. ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם תהלים לג
המבין וגו' · והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים
עצמם טובים ואינם טובים : ואקחה. כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא
היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר · אבל ענין זה כבר עבר שנים
רבות · כי בימי ג' הרועים היה · ר"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים
ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות · וזהו שאמר ירמיה הנביא
שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש ירמיה ה'
עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפי' אותו בספר ירמיה · ומה
שאמר אדר היקר הוא בית ה' ר"ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה' ר"ל
אל אדר היקר · ואל שאמר עומד במקום עם' · ופי' אשר יקרתי מעליהם
נכבדתי בעצמי ורחקתי מעליהם לרוע מעשיהם · ובת"א : ואגדע · זה
אמר על החרבן שנגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתים וחרב הבית
וגלו ישראל : להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל. האחוה שהיתה
בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע"ז הופרה אז · כיון שגלתה יהודה לא נשאר
בישראל עובד ע"ז כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע"ז בכל הדורות שהיו
בא' עליה'. וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבן הארץ לא עבדו

אחד קך עו׳ • ויהודה גם עברו עו׳ עד שגלו וכיון שגלו בטלו עו׳ מהם •
הנה כי הודיע אז האחוה שהיתה ביניהם בעו׳ • וכלה׳ • הנה פירשנו פרשה זו
לשעבר • ופרשת הכלה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני
ופרשתה אחרי אשר נפרש פרש׳ זו בזמן בית שני • פי׳ אחז״ל כן אמר הש״י התלונני
לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירי׳ לרעות נועם וחובלי׳ • נועם כהן גדול•
וחובלים מלך • על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמ׳ ודעת לנפשך ינעם • מלאכי ב׳
וחובלי׳ מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה • ואלה האנשי׳ שרעיתי׳ משלי ב׳
אני בשני אלה המקלו׳ והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי האומות לא
חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי • והם חגי זכריה
ומלאכי • ולא הועילו להם תוכחותם והכחדתים כמו שאמר ואכחיד את
שלשת הרועים בירח אחד • מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא
היתה נבואה בישראל • וכן אחז״ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה
מישראל • וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה • בשנת שתים לדריוש •
אמ׳ כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם • וגם נפשם
בחלה בי • מאסה בי • ורז״ל אמ׳ פנה בוחל ונמל • ואמרו פנה אלו ימי
הנערים • בוחל שהכהונה גדולה והאב קץ בה • ופי׳ נמל יצאת מלאת שהיא בוגרת
ויוצא אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית • ואמר לא ארעה וגו׳ • ואקח את
מקלי את נועם ואגדע אותו • זה כקרוב לגלות שאבדה מהם הכהונה: הבו
שכרי • שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים
יום מאכלות שהתאבלו על כהן גדול שמת וזהו שלשים כסף: השליכהו
אל היוצר • כמו אל האוצר כמו שפי׳ בית ה׳ אל היוצר • ועניינו כתוב נבואה
זו ושים אותה בבית ה׳ • ויש מפרשי׳ אל היוצר אל הקהל • כמו והנה יוצר גובי׳ עמוס ו׳
אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי
בבית שני לא שרתה שכינה: אשר יקרתי • אשר מנעתי • מן הוקר רגליך : משלי כה
ואגדע את מקלי השני את החובלי׳ • הוא המלך והוא היה אגריפס כי
בימיו הגלם טיטוס • והחכם רבי אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה
פי׳ פרשה זו כן • וארעה את צאן ההרגה זה כנין בית שני וזש ואקח לי שני
מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים • נועם זו נשיאות
דוכבל נחמיה שהם מבני דוד ולהם נתן ה׳ מלכות ישראל ברית מלח•
חובלים זו מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחר בהר גריזים
ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה מינות לעולם • ולבסוף הורקנוס כהן גדול
שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים
הוא ואלכסנדרוס בנו • וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוטה : ואכחיד את
שלשת הרועים בירח אחד • שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד
ומלכות בית חשמונאי ומלכות עבדיהם • וקרא לכל ימי בית שני ירח
אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים • וזש ואקח את מקלי את נועם ואגדע
אותו להפר את בריתי וגו׳ • זה פטירת זרובבל ונחמיה • כי נבריתה האחוה
והופר׳ הברית אשר היתה ביניהם וכן מלכי פרס וזהו שאמר אם טוב בעיניכם
וגו׳ • וזהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים • וכזלו אמר
אם טוב

אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה': וישקלו את שכרי שלשים כסף. רמז
לשלשים שנה שמלכו מלכי חשמ' ואלו הם מתתיהו הזקן החשמונאי שנה אחת.
יהודה בנו שש שנים. יונתן בנו שש שני'. ושמעון בנו י"ח שנה. הרי ל"א שנה.
ואם היו בהם חדשי' חסרי' עשו ל' שנה שמלכו מלכי חשמונ'. וזהו שאמ' ויאמ'
ה' אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם. כלומר
אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכושר עשות הקהל. וקראם
יוצר. ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי. וזהו שאמ' ואשליך אותו בית עמוס ז'
ה' אל היוצר. כענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלי'.
זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס
ובניו: להפר את האחוה בין יהודה. כלומר אשר היה עומד לאחר האחוה.
כמו שכתוב ובני עדיו לנתון שמחו. ופי' אשר לנתון שמחו. וכן החובלים הוא יחזקאל ו'
שקלקלו ישראל שתי הממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שקלקל בימיו מלכות
בית דוד והוסבה האחוה בין יהודה ובין ישראל: ויאמר ה' אלי עוד
קח לך כלי רועה אוילי. אלו הסגרים: הוי רועה האליל עוזבי
הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבוש תיבש ועין ימינו כהה
תכהה. זה הורודוס המלך אשר הרג את החשמונאים ועשה שעבוד על ארץ
ישראל ושרי השריכים אשר עשו את כל הרעות:

ויאמר יהוה אלי עוד קח לך כלי רעה אולי:
כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות
לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא
הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל
ופרסיהן יפרק: הוי רעי האליל עזבי הצאן
חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש
ועין ימינו כהה תכהה:

ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי. אמר ה' אל זכריה שיקח לו
כלי רועה שוטה במראה הנבואה. והוא סימן למלך שיקום בישר' בזמן בית
שני שיעשה מעשיו בשגעון. וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר
כי כלי הרועה הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל. וכוס שישתה בו
ודברי' אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו משות
ונרוע ויוטל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקוטט על הצאן ומכה אותן ולא יחוס
עליהן: אוילי. אויל' ליאת כיוד אכולי. וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד
מבני החשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והעביר מלכותו בשטות
וחרב אותן ובנו ועשה רעות רבות בישראל. ויתנבא על מותו טעמו :

כי הנה. הנער. פי' הטלה: הנצבה. העומדת במקומה שלא תוכל ללכת
לרעות לא יכלכל אותה במקומה: ופרסיהן יפרק. לא די שלא ייטיב להן
אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת. ר"ל ושארהן ימותו:
ישעיה לא הוי רועי האליל. עוזבי הצאן. רועי כמו רועה. וכן כאהל רועי
ברא' מט כמו רועה: עוזבי. כמו עוזב וכן אוסרי לגפן עירה. חוצבי
ישעיה כב מרום קברו. והדומים להם: האליל. כמו רופאי אליל. דבר שאינו מועיל.
איוב יג את הרועה הוא הורדוס או אגריפס: חרב על זרועו. אחר שאמר יבוש
תיבש. כהה תכהה לא רצה לומ' חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שאחרב
מכלה. ואמר זרועו ר"ל שיכלה כחו. ואמר עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו
ועצתו במעשיו. ור"ל עין ימינו עין הלב. וכן כתב החכם ר' אברהם אע"ל
אבל הוא לא פירש ענין הפסק' כענין שפירשנו אנחנו:

יב מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה
נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃
הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַםִ סַף־רַעַל לְכָל־
הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־
יְרוּשָׁלָםִ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ
אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט
יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃

משא דבר ה'. אחר שזכר פורענות ישראל וחרבן הארץ פעמים
התנבא על טוב ישראל ופורענות האומות ואמר: נאם ה' נוטה שמים ויוסד
ארץ. כלומ' כי הוא ברא שמים וארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות
ישעיה מה ולנטוע. ויוצר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומ' ואני הגליתי
את ישראל ובידי להעלותם מהגלות ולהנקם מאויביהם. וכתב החכם רבי
אברהם בן עזר' ז"ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמי' ויוסד
ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול. ומה שאמר
ויוצר רוח אדם בקרבו ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש
שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח. נאמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת
כלי הגוף המקבלים כח הרוח וכח המות והלב: הנה אנכי. סף
רעל. כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות. כן כל הצובאים על ירושלם
ימותו ויכלו: וגם על יהודה יהיה במצור. ר"ל כי יהודה יצורו עם האויבים
על ירושלם. וטעם וגם על יהודה כי גם עליהם יהיה סף הרעל מתחלה שיבא
על כרחם במצור על ירושלם והנה הוא' עליהם ואת צרה גדולה. ומ"א הענין כי בבא

גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגולה יעלו על ארץ יהוד' כי מגמת פניהם לבא על
ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישר' לכבשה תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש
ירושלם תהי' נכבשת כל ארץ ישר' לפנינו. אבל יעלו לירושלם דרך ארץ יהודה
כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם.
וכל' : והיה. אבן מעמסה. המשילה תחלה לכס רעל והוסיף להמשילה
לאבן מעמסה. כי כל הנוגעי' להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה
שהיא לעומסיה למשא גדול ולמשא כבד. ובעוד שמרימים אותה מן הארץ
להרימה על כתפם יעשו בה שריטות בידיהם ונוקים בה כחם אנשים רבים
ובהקימם אותה ישרטו בידיהם. כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם
יהיו נספי' בה. מעמסה. מן ויעמוס איש על חמורו ועומסים על החמורי'. בראשית מד
ענין משא. והלא אבן תקלה לכל עמוסיה כל עומסיה ישרוטו ישרטון וגו' : נחמיה יג

בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהֹוָה אַכֶּה כָל סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינַי וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן : וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם בַּיהֹוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם :

ביום ההוא. אפקח את עיני. לשמרם מהמכה שאכה על העמים ואע"פ
שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה. אבל כל סוס העמים אכה
בעורון. ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה
להם. והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעיני' : ואמרו אלופי
יהודה בלבם. יאמרו בלבם כשיראו בין אויביהם כי יושבי ירושלם יהיו
אמצה וחוזק להם שיצאו להלחם עמם בעזרת ה' צבאות וינצלו בם : אמצה.
שם במשקל עלה ענינו כמשקל שלוה :

בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאול אֶת כָּל הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלִָם : וְהוֹשִׁיעַ יְהֹוָה אֶת אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם

על

עַל־יְהוּדָה׃

ביום ההוא אשים את אלופי יהודה · גדולי יהודה שהיו בחוץ ירושלים כיור אש בעצים · כי כמו שמשלחת כיור בעצים תבערם ושמהן יתכלו כי מאת ה׳ היתה זאת להם · ובני יהודה שעמהם כנגד על ימין ועל שמאל · ופי׳ כיור אש נחלת אש מלבונה · וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער · עם אש כן הגוים נכונים להכרת ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל ית׳ · ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם : וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם · כי הגוים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת ירושלם היום : והושיע ה׳ את אהלי יהודה בראשונה · לפי שהגוים על עיר יושבים באהלים לסובב אותה · אהלי יהודה · ואמרו עוד כי על בית דוד שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה : ופי׳ אהלי יהודה ית׳ קרוי דבית יהודה : בראשונה · קודם שנושעו יושבי ירושלם יהיו נושעים בני יהודה שהם מבחוץ מפחד האויבים שבאו עמהם במסר : למען לא תגדל תפארת בית דוד · כי בית דוד יהיו מבפנים · בעיר עם יושבי ירושלם · ואם יושעו הם בתחלה יתגדלו על בני יהודה שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעים :

בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יָגֵ֤ן יְהוָה֙ בְּעַ֣ד יוֹשֵׁ֣ב יְרוּשָׁלִַ֔ם וְהָיָ֞ה הַנִּכְשָׁ֥ל בָּהֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא כְּדָוִ֑יד וּבֵ֤ית דָּוִיד֙ כֵּֽאלֹהִ֔ים כְּמַלְאַ֥ךְ יְהוָ֖ה לִפְנֵיהֶֽם׃ וְהָיָ֖ה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא אֲבַקֵּ֗שׁ לְהַשְׁמִיד֙ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִ֔ם הַבָּאִ֖ים עַל־יְרוּשָׁלִָֽם׃

ישעיה ז׳ ביום ההוא · הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמה : ובית דוד · ר״ל המלך המשיח · כמו שמצינו נא בית דוד שאמר על אחז המלך · ואמר המלך לפניהם להלחם בגוים יהיה כאלהים ופי׳ כמלאך ה׳ :

והיה ביום ההוא אבקש להשמיד · אבקש ואשים כלומר אשים כל רצוני להשמידם :

וְשָׁפַכְתִּי֩ עַל־בֵּ֨ית דָּוִ֜יד וְעַ֣ל ׀ יוֹשֵׁ֣ב יְרוּשָׁלִַ֗ם ר֣וּחַ חֵן֙ וְתַ֣חֲנוּנִ֔ים וְהִבִּ֥יטוּ אֵלַ֖י אֵ֣ת אֲשֶׁר־דָּקָ֑רוּ וְסָפְד֣וּ עָלָ֗יו כְּמִסְפֵּד֙ עַל־הַיָּחִ֔יד וְהָמֵ֥ר עָלָ֖יו כְּהָמֵ֥ר עַל־הַבְּכֽוֹר׃

ושפכתי

ושפכתי · רוח חן ותחנונים · כלומר שימנוהו חן בעיני ולהושיעם מן הגוים
הבאים עליהם · וכפל הענין כמש לחזק הענין · ויל רוח חסדה ורחמן · ופי׳
אחא״ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ושיהיו תחינותם מקובלים לפני · והנה אמר
מצן עליהם · הנה זכר המרדנות העליונ׳ המעשיות אותם אח״כ אמר שאם ידקרון
שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תמיה גדולה יהיה להם היאך
היה דבר זה ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנע יגבר אויביהם . כמו שעשה
יהושע ז׳ יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש · אמר אהה ה׳ ואמר
מה אומר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני אויביו . כן יהיה עניינם עתה אם
יראו שידקרו מהם אפי׳ אחד יתמהו : והביטו אלי את אשר דקרו ·
בעבור שדקרו : וספדו עליו · כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות · או כאדם
שימות בכורו · ורז״ל פי׳ על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה · והנמה אני לפי פירו׳
אך סתמו אלא וכדו כלל : והמר . ענין מרירות לב :

בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד
הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן ׃ וְסָפְדָה הָאָרֶץ
מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־דָּוִיד
לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד
וּנְשֵׁיהֶם לְבָד ׃ מִשְׁפַּחַת בֵּית־לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם
לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד ׃ כֹּל
הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד
וּנְשֵׁיהֶם לְבָד ׃

ביום ההוא · כמספד · כפלגה מפני המתים : הדדרימון בבקעת מגרון ·
ידוע היה אבלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : וספדה הארץ . אנשי
הארץ יספדו על זה הדיקור : משפחו׳ משפחו׳ לבד · כל אחת במקומה ·
ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולי וידועת באותו הזמן · והנביא
זכרם דרך נבואה · ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות · או פי׳ לפי
שהנשים מקוננות ומספדות יותר מן האנשים אמר שתתחדשנה לבדן לספוד
כמנהגן :

יג בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד
וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לְחַטַּאת וּלְנִדָּה ׃

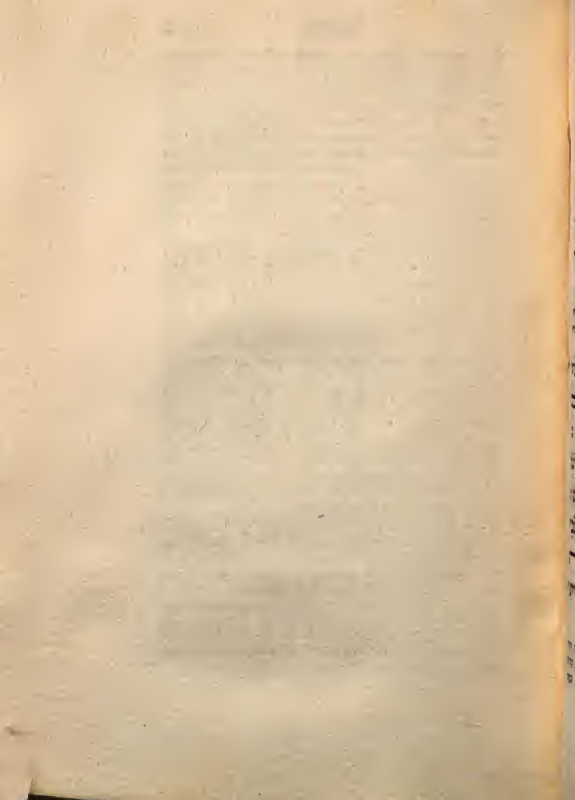
ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרשו כמשמעו. וכן רז"ל
הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם · ואמרו יכול שיתערבו כהן מעיינות — בפס' סימן יד
אחרות ת"ל יהיה מקור נפתח לבית דוד · מקור אחד הוא לחטאת ולנדה·
ואמרו עוד כיון שתגיעו המי' לפתח בית דוד נעשה נחל גדול· שנא' ביום ההוא
יהיה מקור נפתח לבית דוד · ולמה שפי' הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטאת
ולנדה כי. עד היום ההוא לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר ואז יצאו מים חיים
בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי. חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב
וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים :

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם' יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית
אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד
וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר
מִן־הָאָרֶץ ׃

והיה · אכרית את שמות העצבים · שהיו שם טרם גלותם בראשונה · או
העצבים שעכו"ם שם הערלים היום ׃ וגם את הנביאים · נביאי השקר שהיו
שם במקדש ראשון ׃ ואת רוח הטומאה · יצר הרע ׃

וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו
וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם
יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ ׃
וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ
בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ ׃
וְאָמַר לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ־עֹבֵד אֲדָמָה אָנֹכִי
כִּי אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי ׃ וְאָמַר אֵלָיו מָה
הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי
בֵּית מְאַהֲבָי ׃

והיה כי ינבא איש עוד · אחר העביר הנביאים · אבל אם יהיה יוצא אחד
שינבא ברוח שקר ויכזב ויאמר כי ברוח הקדש נבא ישר' בזמן ההוא יהיה
בקש

בהם דעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא הכזב אם יהיו דברי אמת או
דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת
בשם ה' ויולדיו הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביהו ואמו : ודקרוהו אביהו
ואמו . יכוהו ויפצעוהו ליסרו . או פי' ודקרוהו יהרגוהו . כמו שאמר לא
תחיה : והיה ביום ההוא יבושו . כשיראו שלא יתקיימו נבואותם
יבושו : בהנבאותו . מקור בתוספת תי"ו . וכן במשנה והלא במאמר אחד
יכול להבראות : ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש . כי כן היה מנהג
נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער : למען כחש . למען שיוכלו לכחש
ויאמינו בהם בני אדם . כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים
ואנשים צדיקים וישרים ולא ידברו כזב . וכשיראו שלא נתקיימו נבואותם יהיה
להם בשת ויניחו ממעשיהם ומחזיונם ומלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו
שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים
הללו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין : ואמר . יאמר לשואל
אותו אם היה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי : הקנני . למדני היות רועה
מקנה ולהתעסק בעבודת האדמה : ואמר אליו מה המכות האלה
בין ידיך . אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם
סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא : ואמר אשר
הוכתי בית מאהבי . יאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני
ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנעורתי והיו
מכים אותי שאסו' משילות הנערים ואתעסק במלאכה . וטעם המכות בין הידים
שהיו אוסרים ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ . וטעם הענין הזה לעתיד לפי
שהאל ית' יערה לעתיד ואמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו יואל ב'
בניכם ובנותיכם . ואות שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמם
נביאי' כמו האחרים ויכירו אבותם השומעים נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם
אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' . וא"א ז"ל פי' הענין הזה לעתיד
לבא בזמן תחיית המתי' ואמר כי כשיחיו המתי' כמו שכתוב בדניאל ורבי' מישיני דניאל יב
אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות לדראון עולם אותם
שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתים . ואותם הבינונים שלא כפרו בעיקר אך
היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואה מלבם אך לא עברו עוד כשיחיו יהיו
בידיהם מכות כמו מכות שאין או בבב . וזה יהיה שכר לטעותו ועונשו על
שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת . כמו שאמ' יבשו
הנביאי' איש מחזיונו בהנבאותו בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים :
ולא ילבשו עוד אדרת שער . כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי
פרושי' ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שצדיקים ובזמן העתיד כשיראום
בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד
אדמה אנכי : כי אדם הקנני מנעורי . אדם עם הארץ הקנני שם אותי
רועה מקנה ועובד אדמה . וכשאמרו לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר
אותם אשר הוכיתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבי על הכתיבה
שהיו כותבים והיו לומדים או על דבר אחר שיאמר :

חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי
יָדִי עַל־הַצֹּעֲרִים׃

חרב עורי על רועי. פירש רש"י ז"ל על עשו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שהחבירתיו אלי לאמר אף אני כמוני: הך את הרועה. מלכות הרשעה. והקרוב ל' אברהם פי' שהנבואה הזאת על מלחמות רבות שתהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף. וטעם רועי כל מלך מהגוי' שהמשילו השם על הארץ והוא חושב בעצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמיתי: הך את הרועה. השם ית' יהרוג כל מלך הגוים והצאן נפוצו. והצוערים הם השלטונים והשרים שהם צעירים מהמלכים. ות"י חרבא אתגלא' על מלכא ועל שלטונא חבריה דכותיה דדמי ליה אמ' ה' צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תניניא ר"ל המשנים של המלכים והשלטונים:

וְהָיָה בְכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ
יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ׃ וְהֵבֵאתִי
אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף
וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי
וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר
יְהוָה אֱלֹהָי׃

והיה בכל הארץ. פירוש בכל ארץ ישראל. ויש מפרשים בכל העולם. כי גם ממלחמות העולם לא ישארו אלא הטובי' שיהיו עובדי האל ית': פי שנים. שני חלקים: יכרתו יגועו. מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר: והשלישית יותר בה. ישארו בארץ קיים: והבאתי. באש. פי' בצרות קשות דומות לאש ואמר אש לפי שהמשילם למצרף הכסף והזהב שהם צרופים ובחונים באש כן אלו הם מצורפים ובחונים בקבלם הצרות הקשות בלב טוב הזמן שיקבלו אותם. וכן ת"י ואעיל ית תליתאה בעקא ככור דאשת:

יד הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃
וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֶל־יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה

ונלכדה

וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים
תִּשָּׁגַלְנָה וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא
יִכָּרֵת מִן הָעִיר׃

הנה יום בא ליהוה. לה׳ יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו
הזמן יראה ואות ומן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל
הנביא: וחולק שללך בקרבך. אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר
בקרבה. כמו שאמר ונשסו הבתים. ויתרגם הא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה׳
ויפלגון בית ישראל ית נכסי עממיא בגויך ירושלם: ואספתי.
כלומר אשים בלבם לבא אל ירושלם למלחמה. כמו שאמר בנבואת
יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל: ונלכדה העיר. יחזקאל לח
זאת העיר תהיה לכרך השלישית שיותר בה. ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי ישעיה כו
כמעט רגע עד יעבור זעם. ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה דניאל יב
מהיות גוי וגו׳: ונשסו הבתים. מפעלי הכפל שרשו שסס. וכן מי נתן ישעיה מב
למשיסה יעקב. ענין בזה ושלל: ויצא חצי העיר בגולה. ר״ל שינלוס
מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר. עד כאן יניחם האל ית׳ ביד
אויביהם לכף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב: ויתר
העם לא יכרת מן העיר. כי לא יניחם האל ית׳ עוד ביד אויביהם ויתגברו ישר׳
על האויבים בעזרת האל עמהם. וזהו שאמר ויצא ה׳:

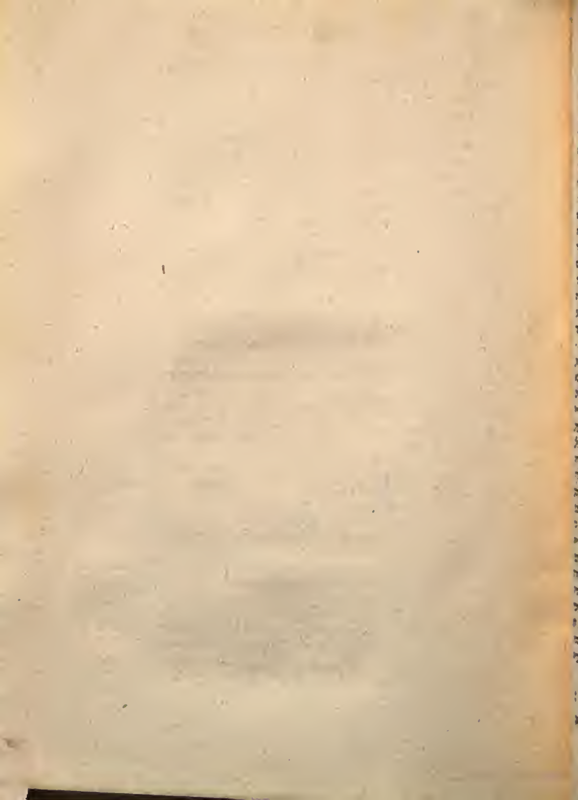
וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ
בְּיוֹם קְרָב׃ וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל־הַר
הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלַםִ מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר
הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד
וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה׃ וְנַסְתֶּם גֵּיא־
הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר
נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבָא
יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃

ויצא ה׳. ביום קרב. ביום מלחמה. הנוס מלחמת הכבא. וכן טובה חכמה בראשית יד
מכלי קרב. והדומים לו. ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה. ופירושו קהלת ט

כהלחמו ביום הלחמו קרב על ים סוף · כי אז היו ישראל בצרה גדולה·
שמות יד כי המצרים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו ע"ה ה' ילחם לכם ואתם
תחרישון · וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם : ועמדו רגליו· על
דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע · ופי' החכם הגדול רבינו
בראשית ל משה ז"ל סבתו · כמו ויברך ה' אותך לרגלי בסבתי· כן רגליו רוצה לומר קיום
סבותיו · כלומ' הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יחבר סבתם
כלו׳ עושם · ויתן ויתגלי גבורתיה בעידנא ההיא . והר הזתים אשר על פני
ירושלם כלומר סמוך לירושלם במזרח : מחציו מזרחה וימה · ממזרח
למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום · ויהי' ביניהם גיא גדולה מאד:
ומש· ימוש · כלומר שימוש ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום
והגיא ביניהם · וכן תרגם יונתן ומש ויתלש. ומשל האות הזה שיבקעו הגוים
הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה : ונסתם גיא הרי· כשיבקע ההר
ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי : כי יגיע גיא הרים אל אצל · פי'
הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם המקום. כלומר
חוץ להרים קשיא הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שיחשבו להנצל חוץ להרים
יחזקאל יג וימותו שם גיא כמו כן : הרי. כמו הרים וכן אצלי ידי כמו ידים וקרע לו חלוני
ירמיה כב כמו חלונים וחשופי שת כמו חשופים. והדומים להם כמו שכתבנו בספר
ישעיה כ׳ מכלול : כאשר נסתם· רוצה לומר נסו אבותיכם· וכן ואותנו הוציא משם ·
דברים ו׳ והדומים להם : מפני הרעש · אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות
ישעיה ו׳ הספים שאז היה הרעש · וזהו שאמר בתחלת עמוס שנתים לפני הרעש : ובא
עמוס א׳ ה' אלהי· אז יבא השם אלהי כמו שאמר ויצא ה' כמו שפירש : כל קדושים
חבקוק ג׳ עמך· כמו וכל קדושים · וכן שמש ירח. ראובן שמעון. מלך שרים · והדומים
שמות א׳ להם. ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך· שמה הנחת
יואל ד׳ ה' גבוריך· וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך· ויש
תלים נח עמך עמיה כמו עמו · והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטחה
הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים · ופי' ובא ה' אלהי
על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל· ויונתן תרגם ונסת' תחלת
ירמיה ב׳ הפסוק ולסתמים · דומה שהיה קורא ונסתם כאשר כי נכתם עונך· וכן מצאתי
במקצת הספרים · ואמר כי כן קוראים אנשי מזרח ונסתם · ואם הקריאה כן
יהיה פירוש כן · כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום
או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע · כי הרעש הנעשה
בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן · וכן היה בקיעת הארץ לקרח
במדבר טז ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה
אות גדול · ופי' כי יגיע גיא הרים אל אצל · העמק שנעשה בין שני חצי
ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או
שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר · ואצל ענינו גבוה ·כמו
שמות כד ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי בני ישראל. ומה שאמר הרים והר הזתים
הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים :

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן :

והיה

וְהָיָה יוֹם־אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־
לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃

והיה ביום ההוא. ביום שזכר שיהיה בו המלחמה יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון. ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום הקצר כאור והוא אור יקרות. כמו וירח יקר הולך. ולא אור קפאון והוא קפאון ועב' שהוא כמו חשך. ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך. כלו' לא כרווחה ולא כצרה כי שתיהם יהיו בו. וכן אמר אחריו ולא יום ולא לילה. ויש לא יקרות ולא קפאון עדי ונגיד: איוב לא
והיה יום אחד. אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה. לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה. כלו' לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה: והיה לעת ערב יהיה אור. לעת הצרה הגדולה שיגא הצר כגולה לו יצא ה' ונלחם בגוים ההם:

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים מִירוּשָׁלִַם
חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם
הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ
עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד
וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

והיה. מים חיים. הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגו'. והוא יואל ד
שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים. ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל יחזקאל מז
כמו שכתוב שם: הקדמוני. המזרחי: האחרון. המערבי. הוא שנאמר
בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הימה: בקיץ ובחורף. יהיה מועם שלא יחזקאל מז
ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם. ויש בקיטא ובסיתווא יהון שכן.
וכתב החכם רבי אברהם אע"ז ז"ל כי זכר קיץ וחורף לפי שהם התקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה' למלך. כשיראו הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות ידעו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו. והטבע' הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו:
ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. שידעו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדיו. וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות בספ' סימ' יג
העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד. והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות. וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד

הנכבד הנודע על ידי משה רבינו ע״ה · ויקרא אז בשם הכל כשקריתו · וכן
החכם הגדול הר׳ משה ז״ל פירשו בשם המפורש. כי כל השמות המיוחסים לאל
ית׳ הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי הצטרך לשלמותו ·
וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש לה׳ ית׳ תארים רבים
כמספר הפעולות אשר נגזרו השמות מהם · ולזה ייעד כהגיע לבני אדם השגת
אמתתו מהם זה הספק · וא״מ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד ל״ל שהשם
שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד · וזאת המורה על העצם לבד לא
שהוא נגזר · וכן אמר ונתגלי מלכותא דה׳ על כל יתבי ארעא כעדנא הויא
צלותין קדם ה׳ סגף חד אלי שמיה יקב בעלמא ולית בר מיניה :

יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך : וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח :

יסוב כל הארץ כערבה · כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו
שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה או מישור כערבה · והיא תהיה ונגביה על תהלים קכ״ה
כל הארץ · ואף על פי שעתה ג״כ היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם
סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך · אבל בהיותו הזמן שתהיה כל הארץ
סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ · הוא שאמר בנבואת ישעיה ישעיה ב׳
נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעות · וי״מ שפירשו שם נשא בגדולה
ובמעלה הכל יהיה זה וזה : מגבע לרמון · משם יהיה המישור : נגב
ירושלם · לדרום ירושלם : וראמה · בתנועת האלף והוא במקום וי״ו עין
הפעל כאלף וקאם שאון · אלא שהאלף היא נחה : ופי׳ וראמה כמו הושע י׳
שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ : וישבה תחתיה · במקומה תהיה
אלא שתגדל ותרחב : שער הפנים · הוא שער בנבואת ירמיה שער הפנה ירמיה ל״א
ומגדל חננאל נזכר ג״כ שם : יקבי המלך · מן גרן היקב · ורוצים היו אותם הושע ט׳
שהיו חוץ לעיר · ולא עד שיחי דמלכא : וישבו בה · מיתב וישבו בה
לעולם : וחרם לא יהיה עוד · שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שאמ׳
בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס : ירמיה ל״א

וזאת תהיה המגפה אשר יגף יהוה את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן

ולשונו

וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה
מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ
וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃ וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם
בִּירוּשָׁלָםִ וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב
וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת
הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃

וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ · המק בשרו · זה נפול האיברים :
והוא עומד על רגליו · שלא יהיה מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על
רגליו ימקו בשרו ואיבריו : בחוריהן · כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור ·
ות״י יונן יתמסיין בגלגליהון · וזו המכה הוא שאמר בנבואת ישעיה ושמתי ישעיה סו
בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגו׳ : והיה ביום ההוא · ועלתה
ידו על יד רעהו · תתפש ידו כשיחזיק ביד רעהו · כמו שאמר המק בשרו · איוב ה׳
וכן כעלות גדיש בעתו · ותעל שכבת הטל · ועדיה עלה · וכן ת״י ותתלש ידיה עם שמות טז
ידא דחבריה : וגם יהודה · פירוש גם יהודה שבאו עם הגוים ונלחמו
עמהם בירושלם כשיחזרו התנופ׳ שישלח ה׳ בהם יאספו חיל זהב וכסף ובגדי׳ ירמיה לח
כמו שאמר ואכלו על ימין ועל שמאל · ומה שאמר ואוסף רוצה לומר יאסף בספ׳ פינ׳ יב
על ידם תחלה ואחר כך ילחמו יושבי ירושלם ויבוזו גם הם · ויונתן תרגם ואף
דבית יהודה יתגיין עממיא כד אנסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון נכסי כל
עממיא וגו׳ :

וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־
יְרוּשָׁלָםִ וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ
יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ וְהָיָה אֲשֶׁר
לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַםִ
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם
יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה
ולא

וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף
יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג
הַסֻּכּוֹת׃ זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת
כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג
הַסֻּכּוֹת׃

והיה כל הנותר. הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה הזאת ושבו אל ה'
בכל לבם: למלך ה' צבאות. שהם הכירוהו למלך על כל הארץ: את חג
הסוכות. לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא ית' ויבאו
מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום: והיה. ולא עליהם יהיה
הגשם. על הארץ שלא יעלו יושביה אותה שנה לא ירד עליהם המטר: ואם
משפחת מצרים. ולא עליהם. והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא
יצטרכו למטר. אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף
ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר הענין בשרו: אשר לא
יעלו לחוג. בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם
זה העונש שהזכיר בהם המגפה. וי"ת ולא להון יהא נילוס נגיד עליהון יהי
מחתא דימחי ה' וכו': זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל
הגוים. חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם
כמו שיזכר: חטאת פי' עונש. כלו' עונש החטאת. ועל זה הדרך כי לא בראשית טו
שלם עון האמרי. רוצה לומר עונש העון. והרב' יונתן פורעניות:

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה
וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלִַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ
לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם
וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה
צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה'. מצילות הם שתולין בצוארי
הסוסים והם מקשקשים. אותם המצלות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות
לבשל בהם בבית המקדש. ואלה הסוסים יש מפרשים שהם הסוסים שימותו
במגפה

במגמה כמו שאמר · ויש מפרשים סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסוכות
שיקריבו מצלות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש ·
ופירוש על מצילות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו יודעים
כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת · ובדברי רז"ל מאי על
מצילות הסוס · אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על
ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל · פירוש עד חצי היום שעושה הסוס צל
לעצמו מתחתיו · ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש
לה' : והיה הסירות בבית ה' כמזרקים · פי' רבים כמזרקים · וכן ת"י
סגיאין כמזרקיא · כמו שיהיו רבים המזרקי' בבית ה' לזרוק בהם הדם · כי
הזובחים יהיו רבי' כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים : והיה · עוד ירבו
הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש · אלא
כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמי' · וכשיבואו
הגוים הזובחי' יקחו מהם ויבשלו בהם: ולא יהיה כנעני עוד · ת"י ולא יהי עביד
תגר עוד · כמו כנענים נכבדי ארץ שפי' סוחריה · כלו' לא יצרך בית ה' ישעיה כג
עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו
המתנדבים המקדישים · ואחז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו
חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש שלא יהיו שם עוד
כי מגדולי הגוים יהיו עובדי הכהנים · וכן פי'
וגם מהם אקח לכהנים ללוים : ישעיה סו

